

Graveleers van de vrijheid,

*Op 4 mei herdenken we de oorlogsslachtoffers, op 5 mei vieren we dat ons land dit jaar **80 jaar** in vrijheid leeft. De angst toen de Duitsers ons land binnenvielen tijdens de Meidagen in 1940. De vier daaropvolgende onzekere bezettingsjaren vol met wantrouwen en slachtoffers onder onze bevolking. En dan in 1945 opnieuw hevige gevechten tussen de Duitsers en de geallieerden om Nederland te bevrijden. Vijf oorlogsjaren zonder echte vrijheid. Ik heb het zelf niet meegemaakt, maar de verhalen die je onderweg tijdens deze historische graveltocht tegenkomt vertellen je meer over hoe dit geweest moet zijn. Het maakt indruk op mij, en ik voel me dankbaar dat ik in deze vrijheid mag leven.*

OPDAT WIJ NIET VERGETEN.

Drie routes

Dit jaar heb ik drie verschillen 'routes gemaakt; EAST, CENTER en WEST. Elke route heeft een ander startpunt, maar ze zijn allemaal 145 kilometer lang. Deze drie verschillende routes zijn op eigen gelegenheid op ieder moment te fietsen. Uiteraard kom je langs heel erg veel oorlogshistorie onderweg en dat is in deze briefing allemaal gebundeld.

DEFEND / RESIST / LIBERATE

De monumenten of plekken die je tegenkomt in deze historische gravelride zijn te verdelen in drie verschillende categorieën: verdedigen (DEFEND), verzetten (RESIST) en bevrijden (LIBERATE). We verdedigden ons land op de Grebbeberg in de Meidagen, de jaren die volgde waren er veel pogingen van verzet en vervolgens werd ons land op 5 mei 1945 in Wageningen bevrijd! De oorlogsmonumenten en restanten van verdedigingswerken zijn de sporen in het landschap die vandaag de dag, 80 jaar later, nog steeds zichtbaar zijn.

WEST-route

Deze route start bij De Proloog in Amerongen. Je fietst hier eerst richting de Grebbeberg, dan door de Gelderse Vallei langs de Grebbelinie langs plekken waar bijvoorbeeld de Battle of Renswoude plaatsvond. Op het noordelijkste puntje ben je bij de Asschatterkade; een prachtige in ere herstelde verdedigingswal met bunkers en loopgraven deze route brengt je ook langs Kamp Amersfoort. Je fietst deze route langs 33 verschillende monumenten of herinneringen uit de oorlog en daarmee passeer je plekken waar in totaal 2046 burgers en soldaten sneuvelde.

Selfsupported ride

De Liberation Ride is een self-supported fietstocht die je kunt rijden met GPS, de routes vind je op Komoot. Bij ieder monument dat je tegenkomt heb ik de oorlogshistorie en achtergrondverhalen opgezocht, die je in dit routeboek kunt lezen. Als je deze informatie vooraf doorleest maakt de fietstocht nóg meer indruk. De deelname en het routeboek met alle achtergrondinformatie zijn gratis. Zeker op 5 mei kom je onderweg andere graveleers van de vrijheid tegen. Je kunt deze rit natuurlijk ook een andere keer in het jaar rijden, of een dagje eerder, op 4 mei.

Jouw missie onderweg

Sta stil bij de vrijheid waarin wij hier in Nederland nu leven. Stap onderweg eens van de fiets om de monumenten van dichtbij te bekijken. Het is geen wedstrijd of KOM-jaag-route. De routes zijn vrijwel allemaal over fietswegen, maar soms is er een klein stukje wandelpad of een heen-en-weertje noodzakelijk om bij een monument te komen, stap dan even van de fiets en gedraag je extra netjes aan de mede-natuur-genietters die je tegenkomt.

Geniet, van de vrijheid op de fiets!

Bart Veldhuizen (06 - 29 44 56 30)

Scan om dit profiel te zien.
Bart Veldhuizen

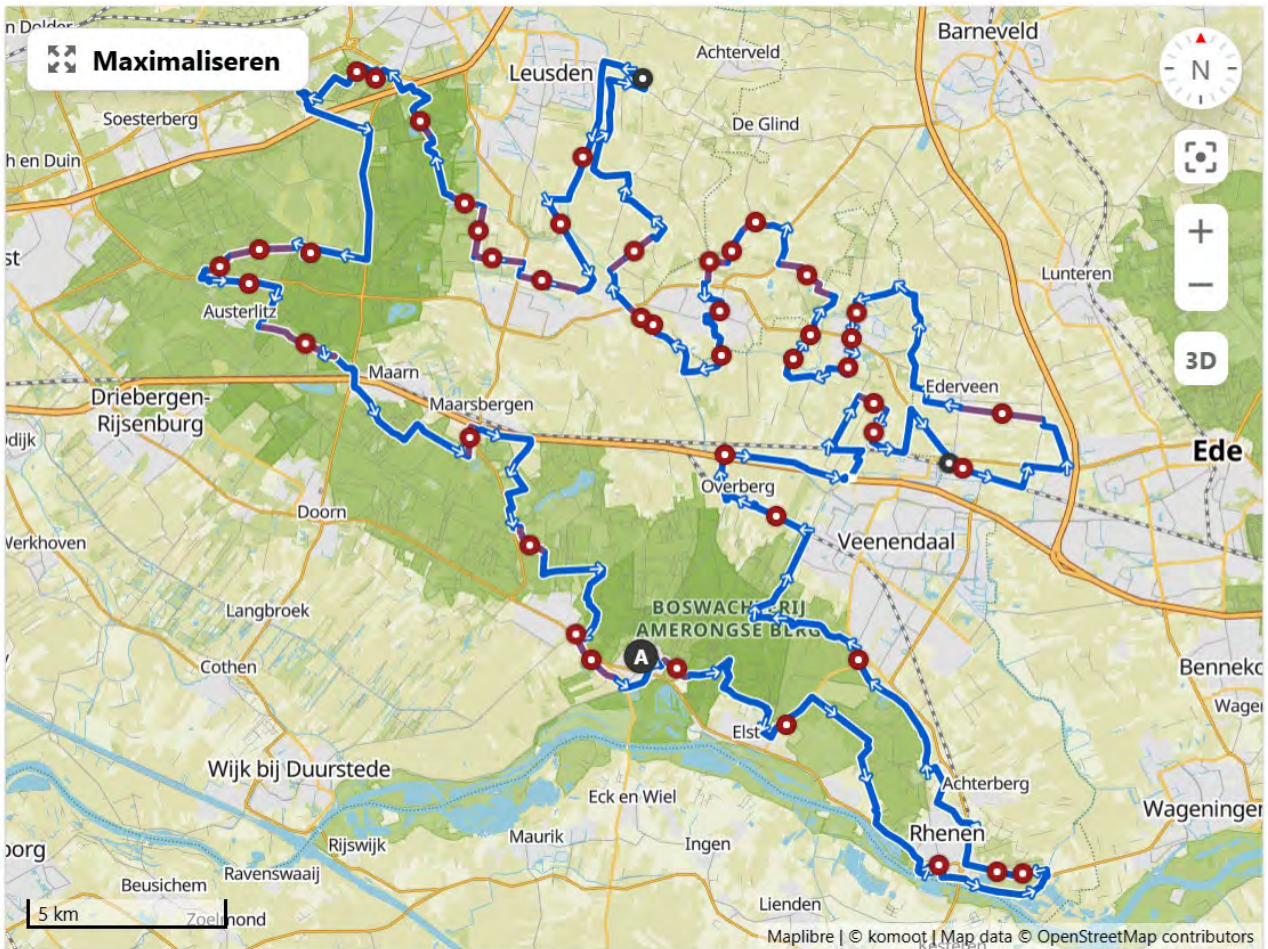
komoot

De monumenten

Monument	Naam	Kilometer	Slachtoffers
1	Crashlocatie Lancaster W4191	6	7
2	Evacuatie Rhenen, monument uit dankbaarheid	14	0
3	De Grebbelinie bij de Grebbeberg	17	424
4	Kazemat S-15	17	0
5	Erebegraafplaats Grebbeberg	18	850
6	De Stoplijn op de Grebbeberg	19	0
7	Ouwehands Dierenpark in de oorlog	19	0
8	Memorial Lancaster LM-134 bommenwerper	24	8
9	Het kruis op de berg	27	6
10	Gedenksteen in Overberg	34	2
11	De Grebbelinie	37	1
12	Tankversperring Schalmdijk	45	1
13	Fort aan de Buurtsteeg	46	1
14	Bevrijdingsmonument De Klomp	49	0
15	Harold Frederick Wakeman	50	5
16	Boerderij Wester Wetering	52	1
17	Luitenant Rowe Brug	62	7
18	Verzetsmonument Renswoude	63	7
19	Neergestorte Halifax bommenwerper	64	7
20	Werk aan de Engelaar	66	5
21	Fusilladeplaats groeperkade	67	5
22	Verzetsmonument Scherpenzeel	76	11
23	Kazematten Grebbelinie langs het Jaagpad	80	0
24	Monument Aschatterkade	90	4
25	Aschatterkade	91	0
26	Museumbunker Langesteeg	94	0
27	Monument Short Stirling R9197	96	1
28	Monument Hawker Typhoon JR248	97	1
29	Kamp Amersfoort	110	662
30	16-oktober monument Fussilade	120	15
31	Executiemonument Austerlitz	124	3
32	Nederlands Oorlogsgraf Valkenheide	138	1
33	Monument Gesneuvelde Militairen Leersum	145	11
			2046

Liberation Ride 2025 - WEST-route vanaf De Proloog in Amerongen

Lengte: 148 km
 Hoogtemeters: 310 hm
 Verwachte fietstijd: 6-8 uur
 Aantal monumenten: 33
 Start-Finish: Fietscafé De Proloog Amerongen

WEGTYPES

- **Singletrack:** 11,8 km
- **Pad:** 42,9 km
- **Toegangsweg:** 138 m
- **Fietspad:** 38,5 km
- **Straat:** 8,94 km
- **Weg:** 45,0 km
- **Provinciale weg:** 190 m
- **Onbekend:** 609 m

ONDERGRONDEN

- **Onverhard:** 33,7 km
- **Verhard gravel:** 19,9 km
- **Kasseien:** 3,42 km
- **Verhard:** 25,8 km
- **Asfalt:** 65,0 km
- **Onbekend:** 257 m

Crashlocatie Lancaster W4191

Plaats: Elst
 Aantal slachtoffers: 7
 Datum: 21 december 1942

Dit monument is pas in 2019 geplaatst, het is gelegen aan een wandelpad, maar vlakbij de grote weg, dus dit is even een klein lusje heen-en-weer (waar je eigenlijk niet mag fietsen)

Crashlocatie Lancaster W4191

Het stalen monument staat vlakbij de plaats waar op 21 december 1942 de Avro Lancaster W4191, EM-Q bommenwerper uit de lucht werd geschoten door de Messerschmidt van Hauptman (kapitein) Reinhold Knacke. De Engelse bommenwerper kwam in de nacht terug van de bombardementen op Munchen en is in vuurgevecht geraakt met de Messerschmitt van de Duitse Kapitein Reinhold Knacke, die vanaf Venlo opsteeg.

Hauptman Reinhold Knacke

Hauptman Reinhold Knacke

Deze Reinhold Knacke was een van de meest succesvolle nachtjagerpiloten van de Duitse Luftwaffe. Hij had 44 nachtelijke luchtoverwinningen en een onbevestigde claim van 160 andere gewonnen gevechtmissies als torpedobootjagerpilot tijdens dagoperaties op zijn naam staan. We komen tijdens deze Liberation Ride langs meerdere monumenten van neergestorte vliegtuigen, die door deze Duitse nachtjagerpilot zijn neergehaald.

Zelf sneuvelde Reinhold Knacke in een luchtgevecht in het luchtruim boven Rhenen/Veenendaal/Renswoude/Woudenberg en stortte vervolgens met zijn toestel neer in Achterveld. Hij is begraven bij vliegveld Deelen, en later overgebracht naar de Duitse militaire begraafplaats in Ysselsteyn (Limburg), waar nog 32.000 andere gesneuvelde Duitse soldaten uit het Tweede Wereldoorlog begraven liggen.

Bij de crash van de Lancaster bommenwerper hier in Elst zijn alle zeven Engelse bemanningsleden van het No. 207 Squadron om het leven gekomen, zij liggen begraven op de begraafplaats Rusthof in Leusden.

- Pilot Sergeant James Roy Walker
- Co-Pilot Flying Officer Douglas Robert Bannerman
- Navigator Sergeant Harold Bate
- Navigator-Bombardier Sergeant Peter Clinch Hind
- Wireless Operator Sergeant Gordon Joseph Bentley
- Air Gunner Sergeant Cecil Albert Davey
- Air Gunner Sergeant George James Dean

Evacuatie Rhenen, monument uit dankbaarheid

Plaats: Rhenen
Aantal slachtoffers: x
Datum: mei 1940

Aan het begin van het centrum van Rhenen zie je aan de overkant van de weg een klein monument. Dit monument is geplaatst door de vluchtgemeenten Berkenwoude, Bergambacht, Krimpen ad Lek, Lekkerkerk en Nieuw-Lekkerland.

Evacuatie Rhenen

Ten tijde van de eerste evacuatie net voor de Slag om de Grebbeberg zijn in 1940 6.000 van de 8.500 inwoners van Rhenen en Achterberg ondergebracht bij deze vluchtgemeenten. Op 10 mei zetten vier kolenschepen en vijf sleepboten koers naar Middelharnis. In overvolle en niet schoongemaakte rijnen werden zij vanaf de haven bij Rhenen vervoerd over de rijn. De bedoeling was om de inwoners naar Goeree-Overflakkee te brengen. Maar vanwege de hevige gevechten bij Dordrecht en Rotterdam zijn ze daar nooit aangekomen. De schepen konden niet verder worden gesleept dan Krimpen aan de Lek, een deel van de mensen kwam tot Bergambacht. In het holst van de nacht in diepe duisternis werden de schepen ontruimd. De ontheemde Rhenenaren vonden daarna gastvrij onderdak in de zogeheten vluchtgemeenten.

Een ooggetuigenverslag evacuatie Wageningen van mevrouw J.J. van Dodewaard-Rijksen:

“Een dan komt de officiële oproep: evacueren! Om 12.00 uur verzamelen bij het blokhoofd. Het is zover! Vader zet het kippenhok open en laat de konijnen vrij in het gras. Ze moeten zichzelf nu maar redden. Och, en de poes! Ook maar naar buiten. We kunnen je niet meenemen beestje. Het ga je goed!

Dan kleden we ons aan en binden de bagage op onze rug. Nog een klein koffertje en handtassen. Mijn zus en ik stoppen nog gauw wat dierbare foto's in onze tas, en dan gaan we. We kijken nog één keer om. Steeds meer mensen sluiten zich aan en scharen zich om het opgeheven bord met ons groepsnummer. Tot de groep van ongeveer 50 personen voltallig achter het blokhoofd aan naar de stad trekt.

In de Hoogstraat zijn de bewoners nog thuis. Ze staren ons meewarig aan, wetende dat zij straks ook aan de beurt komen. Er ligt veel glas op de trottoirs. Militairen laten met springladingen bommen over de weg vallen, als versperring voor de vijand. De winkelruiten sneuvelen bij de ontploffingen. Winkeliers halen hun etalages leeg, en delen allerlei etenswaren uit aan de langs trekkende mensen.”

De inwoners van Wageningen en Rhenen werden per schip geëvacueerd naar zogenaamde vluchtgemeenten.

De Grebbelinie bij de Grebbeberg

Plaats: Rhenen
 Aantal slachtoffers: 424 Nederlandse soldaten
 +- 250 Duitse soldaten
 Datum: Meidagen 1940

Je bent door het zogenaamde 'schootsveld' aan komen fietsen; tussen de kanonnen van de Duitsers vanuit Wageningen en de kanonnen vanuit Nederland vanaf de Grebbeberg richting de Grebbeberg. En je staat nu op het 'hoornwerk' van de Grebbelinie. Dit was de belangrijkste verdedigingspost van de Grebbeberg. Een dag na de inval in Nederland bereikt een deel van het Duitse leger de Grebbelinie, ongeveer 60 kilometer van de Duitse grens. Deze verdedigingslinie bestaat uit een grote heuvel met steile hellingen. Aan de voet ervan staan verdedigingswerken en ervoor is land onder water gezet.

Gezicht op de Oostelijke helling van de Grebbeberg met de Grebbesluis. (1929)

De Grebbelinie

We staan hier op het belangrijkste punt van Nederland tijdens de inval van de Duitsers in 1940. strategische in oorlogstijd. Voorafgaand aan de inval van de Duitsers was door de Nederlandse regering besloten dat alleen de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland beschermd zouden gaan worden. De Ijssellinie vormde een vertragende werking en de Grebbelinie moest de stoplijn zijn om het westen van Nederland te verdedigen. We staan hier onderaande Grebbeberg; De Rijn zijn we net langs zijn gefietst, en waar we nu staan ontspringt de Grift uit de Rijn, dit riviertje stroomt recht door de Gelderse Vallei in noordelijke richting. Dit is het beginpunt van de belangrijkste verdedigingslinie van Nederland inde WOII; de Grebbelinie.

Slag om de Grebbeberg

De grote weg tussen Wageningen en Rhenen waar je nu bij staat is de Nude of Lawickse Allee is wat hoger gelegen. Omdat de bouw van extra waterpompen nog niet was afgerond kon dit gebied in 1940 (nog) niet onder water gezet worden ter verdediging. Hierdoor was dit een zwakke plek in de Grebbelinie en kozen de Duitsers niet voor niets voor de aanval op de Grebbeberg: en zo volgde de Slag om de Grebbeberg. Dit is een van de grootste gevechten geweest op Nederlands grondgebied in de WOII. In drie dagen tijd, van 11 tot 13 mei 1940, vielen er aan Nederlandse kant 424 slachtoffers, aan Duitse kant vonden zeker 250 soldaten de dood.

Duits geschut in actie, 7 kilometer ten oosten van Grebbeberg in Wageningen op 12 mei 1940

De start van de slag

De Duitsers vallen op om 03.55 in de nacht van 10 mei Nederland binnen aan de grens; de zogenaamde Meidagen, waar in totaliteit 2300 slachtoffers aan Nederlandse zijde zullen vallen. De Duitsers wilden op de eerste oorlogsdag de IJssellinie en Grebbelinie al doorbroken hebben. Maar ze bereiken, mede dankzij goed afstopwerk onderweg van het Nederlandse leger, pas na veel vertraging Wageningen op 11 mei. Ze staan daar dan voor, op dat moment, Nederlands belangrijkste verdedigingswerk.

Oorlog voeren anno 1940

Misschien stelde jij je (net als ik) man-tot-man gevechten voor op de flanken van de Grebbeberg? Maar zo ging het dus niet helemaal... oorlog voeren anno 1940 gaat niet zoals we nu vaak in films zien. Het was meer een tactisch gevecht op afstand, waarbij communiceren met elkaar heel lastig was en de angst aan beide kanten enorm geweest moet zijn. Het was complete chaos; duisternis, rook en vuur van inslaande bommen, en de herrie van onophoudelijk artillerievuur van beide kanten met kogels die constant langs je op razen.

De aanvallen van de Duitsers werden vaak in het donker van de nacht gehouden, dus zicht was er nauwelijks. Het was in deze omstandigheden zelfs lastig om Duitsers van Nederlanders te onderscheiden, en zo kwamen Nederlandse soldaten soms onder eigen vuur te liggen. De soldaten hadden in die tijd niet even snel een overzicht via een app op je mobiel. Radioverbindingen aan Nederlandse kant waren er niet. Er was er slechts een, maar vanwege het ontbreken van een reserveaccu was deze na 2 uur zendtijd buiten operatie... de communicatie ging dus per kabel, maar de provisorisch aangelegde telefoonlijnen tussen posten waren al snel kapotgeschoten door de Duitsers of kapotgelopen door koeien die nog in het weiland stonden. De verschillende regimenten van Nederlandse soldaten liepen met kaarten op zoek naar de weg; maar die waren er maar weinig, en zo verdwaalden soms hele regimenten.

Nederlandse soldaten in het veld tegen de Grebbeberg

In de omgeving van de Haarweg liggen Duitse militairen in een greppel of slootbedding. De foto is genomen op 11 mei, toen er zwaar werd gevochten om de voorpostenstrook. In het veld ligt rechts een dodelijk getroffen koe en op de achtergrond zijn een boerderij en een boomgaard te zien. Gezien de vers omgewoelde grond links op de foto hebben de SS'ers zich met hun pioniersschoppen extra diep ingegraven. Op de voorgrond liggen twee steelhandgranaten klaar voor gebruik.

Huzaren en ordonnansen

Om tijdens de strijd zo goed mogelijk overzicht van het strijdtoneel te krijgen en ervoor te zorgen dat de juiste strategische posten van afweergeschut en soldaten voorzien werden op moesten er verkenningspatrouilles door Huzaren (soldaten op de fiets) en ordonnansen (boodschappers) worden uitgevoerd. Gevaarlijke missies, met gevaar voor eigen leven gingen zij door de frontlinie en brachten zij de situatie aan Duitse zijde in kaart. Om vervolgens verslag uit te brengen aan de commandoposten bij de achterliggende verdedigingslinies. Helaas zat er vaak veel tijd tussen voordat zij terugkeerden, hierdoor was de informatie vaak niet juist en actueel. Vanuit de commandoposten probeerden de ritmeesters en commandanten met de juiste aansturing van de verschillende regimenten de Duitse aanvallen te vertragen en te keren, zelfs door zelf in de aanval te gaan.

Infanterieopstelling met loopgraven achter het Valleikanaal

Het Hoornwerk in drie dagen van oorlog

Op de eerste dag van de Slag overmeesteren de S.S.'ers van het Regiment 'Der Führer' de voorposten halverwege de Grebbeberg en Wageningen. Als het verzet van de voorposten gebroken is, ligt het Hoornwerk waar je nu staat in de voorste linie. In de avond proberen Duitse pantserwagens de schans van het hoornwerk in te nemen maar deze poging wordt verhinderd door het pantserafweergeschut opgesteld in de kazemat P11. De Nederlandse genie krijgt het bevel het bruggetje waar je nu op staat over de Griff op te blazen. Als de rookwolken wegdrijven blijkt dit slechts ten dele gelukt. Onder bescherming van het nachtelijk duister wagen S.S.-eenheden meerdere pogingen in de frontlijn door te dringen, die nacht nog zonder succes. Standhouden is de opdracht aan de verdedigers van het Hoornwerk. Maar falende mitrailleurs, een wanhopig munitiegebrek en een stagnerende aanvoer maken deze opdracht onmogelijk...

Kaart van de Grebbeberg met daarop de stoplijn frontlijn en voorposten

Tweede dag

Op de tweede oorlogsdag van 11 mei bezeten de voorposten een breed front van 3 km met twee compagnieën van weinig geschoolde nog niet aan de oorlog gewende troepen. In de nacht zo rond 02.30 uur begon de Duitse artilleriebeschieting op de voorposten, waardoor de onderlinge telefoonverbindingen van Nederlandse troepen uitvielen. Kort daarna verscheen de vijand gesteund door artillerie- en infanteriegeschut vanuit Wageningen. De meeste druk werd op de linkervleugel van het Hoornwerk uitgeoefend waar de meest noordelijke sectie op de frontlijn bij Kruiponder terugtrok. De vijand kon daarna - in camouflagekleding en dekking zoekend achter bomen en struiken - de andere secties van opzij en in de

rug aanvallen. Rond 17.30 uur waren de voorposten in het veld volledig "opgeruimd" en bezet door de Duitser. Na het vallen van de voorposten werd de hoofdweerstandstrook; de frontlijn waaronder het Hoornwerk, onder hevig vijandelijk artillerievuur genomen tot tegen het aanbreken van de morgen. In die nacht werd het reservebataljon via de straatweg over de Grebbeberg naar de sluis gedirigeerd. Door het vallend granaatvuur in het duister, vermoeidheid door slaapttekort, geruchten over verraad en sabotage, de verhalen van soldaten uit de voorposten en de verbroken verbindingen verkeerden de soldaten van het reservebataljon van II-19 R.I. onder zware psychische druk, die toenam toen eigen troepen op dit reservebataljon nerveus begonnen te schieten. Men zag ervan af over de Grift te gaan - de noodbrug was ook zoek - en om 03.00 in de nacht uur stond het bataljon weer in Rhenen.

Derde dag

In de volgende morgen, de derde oorlogsdag, op 12 mei trof men maatregelen tot herovering van de voorposten, maar al tijdens deze voorbereiding was de vijand bezig met de aanval op de hoofdweerstandstrook in te zetten. Na een artilleriebeschieting vielen tussen 12.00 uur en 13.00 uur de werkjes op het Hoornwerk. Ongeveer om 14.00 uur drong de vijand bij de Grebbesluis de frontlijn binnen. Zij wist zich langs de diep ingesneden Holleweg, die niet meer door vuurwapens of versperringen werd verdedigd, naar voren te werken tot voorbij de stoplijn en tot aan de spoorbaan. Na de doorstoot tot de spoorbaan via de Holleweg, breidden de Duitsers de aanval uit naar het noorden en zuiden en vielen de Hollanders in de rug aan in de stellingen.

Nederland verliest de slag en capituleert

Op de laatste van de 4 'echte' oorlogsdagen in de Meidagen van 1940 weten de Duitsers de stoplijn bovenop de Grebbeberg te doorbreken. Om de Duitse troepen terug te drijven, werd 's morgens door vier haastig aangevoerde en vermoeide Nederlandse bataljons infanterie een tegenaanval ingezet. De bataljons waren niet op organieke sterkte en de aanval, meermalen uitgesteld, begon later dan gepland pas rond 05:00 uur. Om meerdere redenen bleef artillerieondersteuning uit, of kwam te vroeg. De aanval liep vervolgens vast op goed opgestelde Duitse eenheden in het door hen veroverde deel. Een Stuka-aanval betekende het definitieve einde van de tegenaanval. Het leidde tot een chaotische terugtocht, wat ook voor direct aangrenzende of verder naar achteren liggende Nederlandse troepen soms reden tot vluchten werd.

Noordelijk van de Grebbeberg, in het centrale deel van de Grebbelinie, liepen de Duitse aanvallen vast. Daar de (draad)verbindingen hier in takt waren gebleven, en men inmiddels een paar dagen ervaring had, wist de Nederlandse artillerie effectief vuur uit te brengen. In combinatie met een stevige verdediging door de infanterie en huzaren werden alle Duitse aanvallen afgeslagen. Wel waren de verliezen aan onze kant groter dan aan Duitse zijde. Ook zuidelijk van de Grebbeberg wist de op de Nederrijn aansluitende Betuwelinie stand te houden. Eveneens behoorlijk effectief ondersteund door een, zeg maar, ingeschoten artillerie.

*Krijgsgevangenen Nederlandse militairen in Rhenen
14-16 mei 1940*

De aftocht

Het mocht allemaal niet baten. Vanwege de Duitse doorbraak van de stoplijn bij Rhenen besloot generaal Winkelman later op de 13e mei tot een terugtocht op de Vesting Holland. Ruim 50 duizend man begon zich

's avonds terug te trekken uit de Grebbe- en Betuwelinie. Soms zo ordelijk en stilte, met een de aftocht dekkende achterhoede, dat de Duitsers niet doorkregen dat ze vertrokken. Helaas waren er ook eenheden die bij hun -soms haastige- vertrek de zware wapens achterlieten (al-dan-niet onklaar gemaakt of opgeblazen). Wat 'to fight another day' een stuk lastiger maakte.

Bij de Slag om de Grebbeberg in mei 1940 werd er hevig gevochten tussen Duitse en Nederlandse militairen. De bevolking van Rhenen was geëvacueerd naar het westen. Vanaf 18 mei konden de bewoners pas terugkeren naar hun zwaar gehavende stad. Meer dan 160 woningen waren verwoest en circa duizend huizen waren zwaar beschadigd. De Slag om de Grebbeberg had dramatische sporen achtergelaten. Al snel begon het ruimen van puin, waarbij veel werklozen ingeschakeld werden. Bij de Herenstraat met de benzinepomp van garage Van der Horst is het puin al van de weg gehaald. Tijdens de gevechten aan het einde van de oorlog werd Rhenen wederom getroffen

Bijna een tweede slag om de Grebbberg (Teufelsberg)

Aan het einde van de oorlog wemelde het hier opnieuw van de militairen in dit gebied. Dit keer andersom; het waren de Duitsers die met 120.000 militairen zich verschanste achter de Grebbelinie en de Greb om de oprukkende geallieerden te weerstaan die in het Zuiden aan de andere kant van de Rijn zaten. Het was in dit gebied opnieuw oorlog en de bevolking van Wageningen moest voor een tweede keer geëvacueerd worden. Deze keer was de evacuatie niet voorbereid en was er nauwelijks vervoer beschikbaar. De grote uittocht ging richting Bennekom en Veenendaal, op weg naar onbekende bestemming en onzekere tijden.

Kazemat S-15

Plaats:	Rhenen
Aantal slachtoffers:	onbekend
Datum	11-05-1940

Even een heen-en-weertje naar een kazemat, verscholen in de bosjes aan de voet van de Grebbeberg. Deze kazemat werd tijdens de eerste oorlogsdag op 11 mei 1940 bezet door de 12 manschappen van de groep Hendrikse. Er was één lichte miterailleur aanwezig die gericht is op het veld aan de overzijde van de grift.

Fruitbomen in het schootsveld

Je ziet hier nu ook de fruitbomen staan en deze stonden er in die tijd helaas ook. Vanwege de hoge economische schade en eventuele schadevergoedingen van landeigenaren was er in de mobilisatietijd besloten om deze bomen niet te kappen, en daarmee het schootsveld niet vrij te maken. Verkeerde zuinigheid bleek later, de Duitsers hadden hierdoor goede beschutting in hun overtocht vanuit Wageningen. Daarnaast was de munitie die hier aanwezig was veel te weinig om een langdurige verdediging; er waren 12 trommels met elk 60 patronen voor handen.

Granaatscherven

Op 12 mei vliegen hier de Duitse granaten om de oren en wordt hiermee de aanval van de Duitsers op de Grebbeberg ingeleid. Granaatscherven slaan ook in op de bunker en vliegen ook via het schietgat naar binnen. Zonder slachtoffers of gewonden. Op een haar na wordt de bunker door een granaat gemist. Als de Duitsers te voet optrekken vanuit de voorposten richting het Hoornwerk nemen ze onderweg Nederlandse krijgsgevangenen mee en zetten hen in als levend schild. Zij moeten de mitrailleur en kanonnen voortslepen en worden ondertussen vanuit Nederlandse zijde beschoten. Een grove oorlogsmisdaad waarbij verschillende Nederlanders dodelijk getroffen worden.

Kazemat S15 aan de Cuneraweg. Deze foto is genomen direct na de capitulatie. Deze infanterist moest in opdracht van de Duitse militairen de kazemat staande aan de voet van de Grebbeberg, ter hoogte van de brug richting de weg naar Wageningen waar de rivier onder door loopt [Cuneraweg], zonder wapen, bewaken omdat deze kazemat vol zat met goede munitie. Deze was hier opgeslagen door de Duitsers met behulp van Nederlandse militairen

Erebegraafplaats Grebbeberg

Plaats:	Rhenen
Aantal slachtoffers:	850 Nederlandse soldaten liggen hier begraven
Datum:	Meidagen 1940

Na de beklimming van de Grebbeberg kom je boven bij de erebegraafplaats uit. Links de gedenkzuil met de luidklok waar op 4 mei altijd de herdenkingsceremonie plaatsvindt. En aan de overzijde de begraafplaats zelf.

Militaire Erebegraafplaats

Bovenop de Grebbeberg vind je het Nationale Legermonument bij het Militair Ereveld Grebbeberg, hier liggen meer dan 850 Nederlandse militairen begraven. Aan de overkant van de weg een gedenkzuil, bekroond met een bronzen luidklok. De luidklok uit 1953 werd gegoten met het koper van de 2.400.000 centen, die voor dit doel ingezameld werden. Op deze plek wordt jaarlijks op 4 mei stilgestaan bij de gevallen slachtoffers in de meidagen van 1940.

OPDAT WIJ NIET VERGETEN.

De Stoplijn op de Grebbeberg

Plaats	Rhenen
Aantal slachtoffers:	onbekend
Datum:	mei 1940

Aan het einde van het veld na de erebegraafplaats kom je door een monument wat op en naast fietspad licht; de stoplijn. Wanneer de Duitsers deze lijn passeren is de weerstand gebroken en is de Grebbeberg (en daarmee Nederland) veroverd.

De overgave

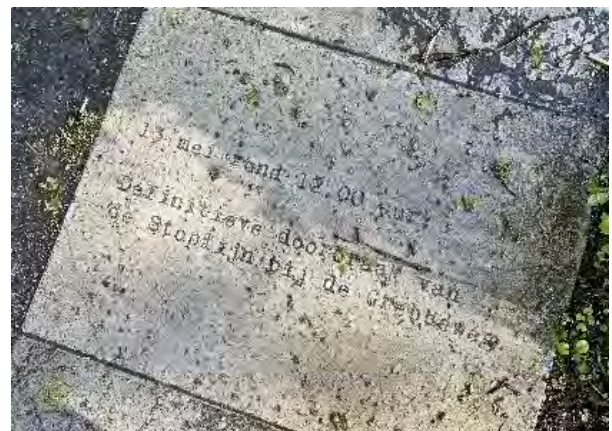
Op 12 mei walst de Duitse oorlogsmachine over het Hoornwerk aan de voorzijde van de Grebbeberg waar we eerder stonden; eerst de Duitse artillerie, dan S.S.-infanterie: vanaf de Wageningse Berg geven 48 stuks Duits geschut geconcentreerd vuur af die den aanval inleidde. Om 12.30 uur wordt dit bombardement naar achteren verlegd en vallen de S.S'ers aan en kort daarna beheersen zij het Hoornwerk. Krijgsgevangen Nederlandse soldaten worden gedwongen hulp te verlenen bij het herstel van het maar half vernielde bruggetje over de Grift. Anderen dienen als levend schild voor oprukkende Duitse eenheden. Deze ernstige inbreuk op het oorlogsrecht eist zijn tol aan Nederlandse zijde, er komen verschillende Nederlandse soldaten hierbij om door eigen vuur. De rol van het Hoornwerk is uitgespeeld nu de Duitsers op de berg zijn doorgedrongen.

Op tweede pinksterdag word de stoplijn doorbroken

De volgende dag, 13 mei 1940, tweede Pinksterdag valt de Grebbeberg. Om 12.00 uur is de stoplijn bovenop de berg gebroken en vluchten de Nederlandse soldaten in de richting van Leersum, en de volgende ochtend verder op de Hollandse Waterlinie.

Deze foto is gemaakt op de plaats waar je nu staat, het hek op de achtergrond van de foto vormt de stoplijn. Tussen de bomen gesneuveld Nederlandse soldaten en veel Duits en Nederlands

Identificatie van de gesneuveld Nederlandse soldaten na de gevechten bij de Grebbeberg

Ouwehands Dierenpark in de oorlog

Plaats	Rhenen
Aantal slachtoffers:	Bijna alle dieren uit de Dierentuin
Datum:	meidagen 1940

Na de erebegraafplaats en de stoplijn kom je langs Ouwehands Dierenpark. Deze dierentuin heeft een verassende rol gehad voor de Duitsers tijdens de oorlog.

'Toeristen' in mobilisatietijd

Spionage vanaf de Dierentuin

De Duitsers hebben voorafgaand aan de aanval op Nederland dankbaar gebruik gemaakt van de uitkijktoren die in Ouwehands Dierenpark stond tijdens hun uitvoerige spionagepraktijken. Ze hebben als bezoekers van de Dierentuin de kazematten, commandoposten en de inducties van de Grebbelinie nauwgezet in kaart gebracht. En hoewel de Nederlandse regering op de hoogte was van deze spionage, achtte zij, vanuit economisch oogpunt belangrijker om de uitkijktoren open te houden dan de risico's voor de veiligheid van het land te beperken...

Evacuatie van de dieren

Ten tijden van de evacuatie en de aanstormende strijd op de Grebbeberg in 1940 stond directeur Cor Ouwehand voor een zware taak. Alle dieren moesten geëvacueerd en werden in andere dierentuinen ondergebracht. Voor de roofdieren was er geen andere keuze dan ze af te maken. Hij achtte de onervaren schutters van het Nederlandse leger te onervaren en besloot dit zelf te doen. Onder het geronk van de jog altijd overvliegende Duitse vliegtuigen, begeleid door het donderende afweervuur maakte hij de gang langs de roofdiervverblijven. Één voor één vallen zijn leeuwen, tijgers en beren. Ijsbeer Maxie en haar pasgeboren jongen liet hij in leven en zij bleven achter in het dierenpark. Na de strijd bleken de ijsberen te hebben overleefd en zij werden de trots van het park toen zij in 1942 heropende.

Druk in de dierenuin

De maanden na de capitulatie en de Slag op de Grebbeberg stonden in het teken van puinruimen en wederopbouw van het Dierenpark. Uit andere dierentuinen kwamen nieuwe beren en leeuwen. Ouwehand's Dierenpark trok in de bezettingsjaren veel belangstelling, mede dankzij de goede publiciteit en omdat iedereen zijn vakantie in Nederland moest doorbrengen. Er werden gecombineerde trein- en toegangstickets verkocht en 1943 werd het meest succesvolle jaar voor het dierenpark sinds de opening in 1932.

Maxie sneuvelt alsnog

Richting het einde van de oorlog pakken zich opnieuw donkere wolken samen boven de dierentuin. Wanneer na de mislukte opmars naar Arnhem, de operatie Market Garden, in september 1944 de geallieerde opmars tot stilstand komt, wordt de Rijn de frontlijn. Ten zuiden van de rivier zijn de geallieerde troepen en ten noorden de Duitsers. Rhenen ligt dan, evenals in 1940, weer in de frontlinie en daarmee ook Ouwehand's Dierenpark. De stad werd door de geallieerden zwaar beschoten en daarom moesten in oktober de meeste bewoners hun woning verlaten. Enkele mensen mochten op Ouwehand's dierenpark de achtergebleven dieren verzorgen. In november 1944 gebeurt wat al gevreesd werd: net als het Nederlandse leger een paar jaar eerder, willen de Duitsers van de roofdieren af. Een deel kan nog bij andere dierentuinen onder gebracht worden, maar ijsbeer Maxie en haar jongen die vier jaar eerder de slag om de Grebbeberg hebben overleefd worden door de Duitsers alsnog met kogels gedood.

Een bonte stoet richting Veenendaal

Op 16 februari 1945 moest het dierenpark worden ontruimd. De volgende dag trekt de zoon van Cornelis Ouwehand met een bonte stoet overgebleven dieren - koeien, schapen, en enkele lama's en kamelen - naar Veenendaal. Onderweg ontsnapten verschillende dieren. In Veenendaal werden ze ondergebracht in de Panter sigarenfabriek. De achtergebleven olifanten en het nijlpaard werden door de Duitsers doodgeschoten. Vanuit Veenendaal ging men in februari naar Doorn waar de dieren tot mei 1945 verbleven. Pas in juni 1945 konden de bewoners van het zwaar getroffen Rhenen naar hun huizen terugkeren. Bijna alle leegstaande huizen bleken geplunderd. Een groot deel van de zuidelijke binnenstad lag in puin waaronder de spoorbrug over de Rijn en de Cunerakerk, het symbool van de stad.

Memorial Lancaster LM-134 bommenwerper

Plaats: Rhenen
 Aantal slachtoffers: 8
 Datum: 16-07-1944

In de nacht van 16 op 17 juni 1944 crashte hier aan linkerkant van de Oude Veensegrindweg een Lancaster LM-134 BQ-H bommenwerper. De explosie bij de crash is enorm geweest vanwege de grote hoeveelheid bommen die het vliegtuig bij zich had. Het Britse vliegtuig was onderweg naar Sterkrade, een deelgemeente van Oberhausen, om een fabriek te bombarderen. Mijn opa en oma woonde hier een paar honderd meter vandaan. Mijn oma vertelde dat het verkoelde lichaam van één van de bemanningsleden nog dagenlang bij de restanten van de crash heeft gelegen; om te laten zien dat dit de straf was die je verdiende als je tegen de Duitsers in zou gaan.

Lancaster LM-134 bommenwerper in actie

6500 kg aan bommen

Een Duitse jachtvlieger wist de Lancaster op de heenreis neer te halen. De bommenwerper stortte neer met 6500kg aan bommen aan boord, met een gigantische explosie als gevolg. In de wijde omtrek was de klap te horen. De brokstukken op de crashlocatie lagen nog dagen lang na de smeulen, terwijl SS-ers er de wacht hielden. Na de crash was het toestel nagenoeg onherkenbaar. Onderdelen van het vliegtuig lagen verspreid in een zeer weide omtrek. Zelfs nu nog worden af en toe stukjes of onderdelen van de bommenwerper gevonden.

Drie bemanningsleden geïdentificeerd

Alle 8 bemanningsleden tussen de 21 en 27 jaar oud, kwamen bij de crash om het leven. Vanwege de enorme explosie zijn er maar drie bemanningsleden geïdentificeerd. Nu vind je hier sinds 2016 een klein monument aan de rand van de weg, naast landgoed Remmerstein, ter nagedachtenis aan deze mannen die hier stierven voor onze vrijheid.

Ter nagedachtenis aan het RAF 550 SQUADRON:

- F/O Harold Beverly Brett RCAF
- Sgt Joseph Edward Legg RAF
- F/L Alexander Donovan McConnell DFC RNZAF
- F/O James Morris McKay RAF
- W/O John Kay Murray RCAF
- F/O Donald Fullerton Neilson RCAF
- Sgt Arthur Thomas Paget RAF
- Sgt Erneste William Webb RAF

Het kruis op de berg

Plaats:	Rhenen
Aantal slachtoffers:	6
Datum:	20-11-1944

Voordat je de grote provinciale weg oversteekt sla je even tegen het verkeer linksaf over het fietspad en komt dan bij een klein wit kruis langs de weg.

Voor gefusileerde mannen

Dit kruis herdenkt zes burgerslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. Maandag 20 november 1944 werden op deze plaats zes Nederlandse jonge mannen door een vuurpeloton van het Marine Artillerie Zeugamt gefusileerd. Twee dagen eerder had er tussen Rhenen en Veenendaal een vuurgevecht plaatsgevonden, waarbij een Duitse onderofficier zwaar gewond raakte. Omdat men de daders niet vond, werden als represaille zes verzetsmensen uit de strafgevangenis van Amsterdam en Utrecht gehaald en hier gefusilleerd. De zes mannen werden willekeurig opgepikt: drie uit de strafgevangenis aan de Weteringschans in Amsterdam en drie uit de strafgevangenis aan het Wolvenplein in Utrecht. Geen van hen had iets te maken met de aanslag. Zonder enige vorm van rechtspraak werden ze om het leven gebracht.

Van het vuurpeloton zijn de twee Nederlandse deelnemers Albers en Van Joolen na de oorlog berecht. Voor zover bekend zijn de Duitse daders nooit veroordeeld. SD-chef Lages en de Höhere SS- und Polizei-führer Rauter waren formeel eindverantwoordelijk. Hoewel ze niet voor deze fusillade werden aangeklaagd, zijn zij uiteindelijk wel veroordeeld door de Nederlandse rechter.

Wie waren deze mensen?

Een dominee en jonge vader, twee studenten, een getrouwde joodse oud-officier, een vertegenwoordiger en een voormalige landwachter. De jongste was 20, de oudste 34. Als je meer wilt weten over de verhalen achter deze mensen lees dan het boek; "Het kruis op de berg. De fusillade van 20 november 1944". Je leest hierin over een bevrijdingsplan voor Westerbork tot Indisch verzet in Amsterdam. Van sabotageacties in Bilthoven tot verzetswerk in Nieuw-Beerta en Haarlem. Waarbij alle verhaallijnen op 20 november 1944 samenkomen op 'De berg' bij Veenendaal en Rhenen. Het oorspronkelijke kruis was van hout en werd geplaatst in 1948. Daarna volgde nog twee stenen exemplaren. Het huidige kruis op de berg werd vernieuwd in 2014. Elk jaar wordt op deze locatie op 20 november door het Ichthus College in Veenendaal een herdenking belegd met nabestaanden en jongeren. Voor meer info zie www.hetkruisopberg.nl

Het "kruis op de berg" herdenkt:

- Ds. Bastiaan Jan Ader (34 jaar)
- Pieter Julius ter Beek (23 jaar)
- Victor Alexandre Guillaume van den Bergh (26 jaar)
- Thomas Jan Lambrechtsen van Ritthem (24 jaar)
- Philip de Leeuw (30 jaar)
- Jan Johannes van der Munnik (20 jaar)

Gedenksteen in Overberg

Plaats:	Overberg
Aantal slachtoffers:	3
Datum	21-09-1944 & 24-03-1945

Parallel aan de spoorlijn rijden we over de haarweg in Overberg. Halverwege vind je aan de rechterzijde een gedenksteen die Jan van den Brandhof en Rick van de Pol gedenken. Twee oorlogsslachtoffers; een vermoorde verzetsstrijder en een noodlottig ongeluk met een 16-jarige burger door een rondslingerende granaatscherf.

Verzetstrijder omgekomen door oorlogshandelingen

Jan van den Brandhof

Jan van den Brandhof zat in het verzet. Op 21 september 1944 mislukte een aanslag op een munitietrein op het spoor in de buurt van Overberg. Gert van den Brandhof, zijn broer Jan van den Brandhof, Jan Doornenbal, Gros Hardeman en Tijmen Ploeg werden gearresteerd.

Jan van den Brandhof kwam op een gruwelijke wijze om het leven. Samen met vier andere jongeren uit Overberg, waaronder Gerrit, de broer van Jan, was hij door de NSB-burgemeester uit Woudenberg uitgekozen om vergelding te ondergaan voor het feit, dat de spoorlijn in Overberg door verzetsactiviteiten was vernield.

Jan en een aantal andere uit het verzet waren die dag bijeen bij G. Hardeman in Woudenberg om naar de Engelse radio te luisteren, vlakbij de plek waar de spoorlijn opgeblazen was. Twee landwachters en twee Duitsers vielen het huis binnen waarbij ze de radio snel konden verstoppen. De mannen werden gedwongen om met de handen omhoog langs het spoor naar de plek te lopen. Plots werd er geschoten en werden diverse mannen geraakt. Een van hen ging er vandoor en werd op de voet gevolgd door de landwacht en de Duitsers. De gewonde mannen zeiden tegen elkaar doe net alsof je dood bent. Toen de bezetters terugkwamen met de ontvluchte persoon werd Jan van den Brandhof als nog doodgeschoten omdat hij kreunde door pijn aan zijn wonden. Hij is doodgeschoten langs de spoorbaan aan de Haarweg te Overberg. De rest kon uit eindelijk met hulp ontsnappen.

Rik van de Pol

De tweede persoon op dit monument is Rik van de Pol, was een zoon van de familie Pol, zij hadden een boerderij in Overberg. De zestienjarige Rik werd op 24 maart 1945 dodelijk getroffen door een granaatscherf op het erf achter de boerderij. Helaas kon niks meer voor hem worden gedaan en hij overleed ter plekke.

Wijnand van Deelen

In 2025 is er een extra naam bijgekomen op dit monument, die van Wijnand van Deelen. Hij kwam op 32 jarige leeftijd om het leven bij het bombardement op Arnhem, op 8 maart 1944. Hij was op het verkeerde moment op het Stationsplein aanwezig, omdat hij een bezoek was brengen aan zijn zieke zoon in het ziekenhuis in Arnhem.

De Grebbelinie

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: exact aantal onbekend

Een bord net voor de afslag rechts naar het fietspad langs de grift verteld je meer over de Grebbelinie. Op deze linie aan de overkant van het water zie je verschillende kazematten verscholen.

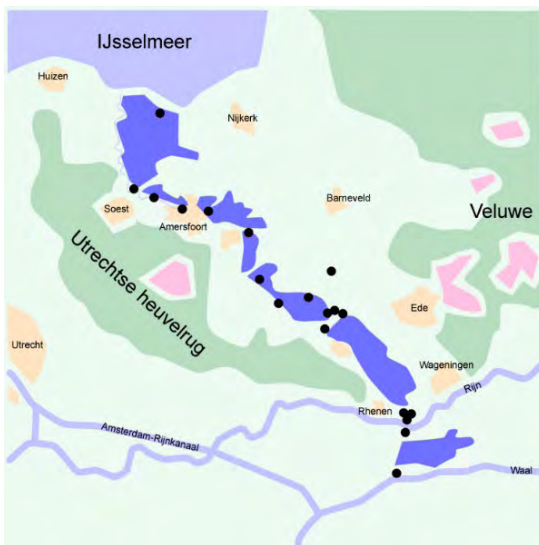
Tel jij ze alle 4?

De Grebbelinie

De Grebbelinie is een 60-kilometer lange waterlinie die langs de Grift loopt; van de Grebbeberg tot aan het IJsselmeer. Deze slinger van forten en linedijken tussen Rhenen en Spakenburg beschermde ons land meer dan tweehonderd jaar. De 18e-eeuwse verdedigingslinie werd in de jaren '30 vanwege oplopende Europese spanningen versterkt om Nederland op eventuele invallen uit het Oosten te beschermen. De werkzaamheden waren in 1939 nog niet klaar toen de mobilisatie in Nederland werd afgekondigd, en twee dagen later brak officieel de WOII uit.

Op het infobord is meer te lezen over de Grebbelinie

Waterlinie

De Grebbelinie is een waterlinie waarbij lagergelegen gebieden onder water konden worden geïnundeerd. Door de sluisen bij de Grebbeberg, en verderop aan de Slaperdijk in Veenendaal bij de Roode Haan open te zetten kon de Gelderse Vallei onder water worden gezet. Verschillende aangelegde dijken en dwarskaden moesten ervoor zorgen dat het water niet weg zou lopen. Deze kaden waren ook de zwakke plekken en deze werden beschermd door kazematten. Juist over deze kaden en dijken liggen vaak nog mooie onverharde paden of fietspaden waar wij tijdens de Liberation Ride overheen fietsen.

Verdedigingswerk in de WOII

De Grebbelinie werd in 1940 gevormd door stellingen in de frontlijn en de stoplijn. De laatste was bedoeld om een eventueel doorgedrongen vijand tegen te houden en weer terug te werpen tot voorbij de frontlijn. Op verschillende kwetsbare plaatsen waren tevens voorposten ingericht. In veel gevallen waren dit waarschuwende voorposten. De bezetting mocht zich, nadat de vijand in het voerterrein gemeld was, vertragend terugtrekken op de frontlijn.

Fort aan de Buursteeg

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: geen

Het Fort aan de Buursteeg is één van de grootste en belangrijkste verdedigingswerken van de Grebbelinie. Het werd in 1786 aangelegd op de plaats waar de Buursteeg en de Slaperdijk elkaar kruisten. Vanwege de omvang van het fort konden er enige honderden militairen bivakkeren binnen de vestingwallen. Het bood ruimte voor soldaten in de oorlog van 1794-'95 tegen de Fransen, lag in de frontlijn tijdens de meidagen van 1940 en was een Duits steunpunt toen de geallieerden vanuit Ede naderden.

Mobilisatie

In 1939 werden er voorbereidingen getroffen in het kader van de mobilisatie. Op enige afstand van het fort werd een anti-tankgracht gegraven, er kwamen prikkeldraadversperringen, een mijneveld en een zevental kazematten. Het werk was voorts nog versterkt met twee stukken pantserafweergeschut, een 6-Veld kanon en een mortier. Soldaten van het 10e Regiment Infanterie groeven loopgraven door de oude wallen en probeerden er samen een onneembare positie van te maken. Ondanks dat het fort tijdens de gevechten in de meidagen onder vuur kwam te liggen, sneuvelden hier geen soldaten.

Duitse bezetting

Tijdens de Duitse bezetting werd het fort gebruikt door de Hollandse SS, dat het werk gebruikte in het kader van de Pantherstellung. De grote Duitse bunker werd beschilderd met ramen en gordijnen zodat de geallieerden zouden krijgen dat er een Veluws huisje stond.

Grebbelinie bezoekerscentrum

Hier is ook het Grebbelinie bezoekerscentrum. Hier wordt het verhaal verteld van deze waterlinie, die eeuwenlang een rol heeft gespeeld in de landsverdediging. Acht houten soldaten en een ijsvogel bewaken en verbeelden een bijzondere geschiedenis van oorlog en vrede. In het centrum wordt een korte film vertoond over de geschiedenis van de linie en er is een interactieve landschapstafel. Voorts zijn er voorwerpen, een tijdlijn, een loopgraafreconstructie en panelen die de geschiedenis van het gebied verlevendigen. De collectie is in de afgelopen jaren flink gegroeid en aangevuld met nieuwe filmpjes, vitrines en panelen.

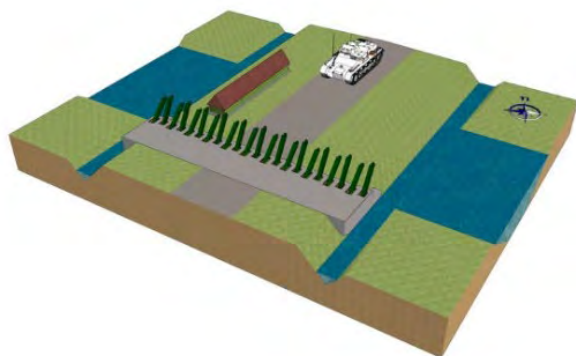
Tankversperring Schalmdijk

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: 1
Datum: 12-05-1940

Rijdend over het mooie klinkerstaatje De Schalm kom je halverwege langs een gerenoveerde tankversperring.

Tankversperring

Deze vechtwagenhindernis moest voorkomen dat (Duitse) pantserwagens en tanks over de hoge Schalmdijk de inundaties konden passeren. De versperring maakte deel uit van een serie maatregelen die in de Grebbelinie bij Renswoude werden getroffen om de wegen naar het westen af te sluiten. Omdat het lang onzeker bleef of het gebied aan weerszijden van de weg onder water kon worden gezet, liet het Nederlandse leger tankgrachten graven die een vrijwel ononderbroken hindernis vormden tegen voertuigen.

Aspergeversperring

De doorgaande wegen en dijken werden voorzien van gewapend betonblokken over de volle breedte van de weg. Daarin waren uitsparingen (kokers) gemaakt waar stalen H-balken in pasten. Deze zogenaamde 'asperges' konden gedurende de mobilisatieperiode worden opgeslagen in de nabijgelegen palenbergplaats. De gaten werden afgesloten met deksels, zodat het verkeer in vredetijd ongehinderd kon passeren.

Kort na het uitbreken van de oorlog werden de balken in ongeveer 15 minuten geplaatst in de versperring. Ze werden vastgezet door staalkabeltjes door te knippen, waarna weerhaken uitklapten in de kokers.

Gesneuvelde soldaat

Vanaf 12 mei vertoonde de Duitse infanterie zich in het voorterrein. Nederlandse patrouilles van het 22e Regiment Infanterie passeerden de versperring, evenals teruggetrokken militairen. Een dag later sloegen granaten in bij De Schalm, waar soldaat Henk Buurman sneuvelde. Zijn lichaam werd zolang in een veldgraf gelegd. In de directe omgeving werd tot in de nacht weerstand geboden, om het veldleger de gelegenheid te bieden terug te gaan op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het grafmonument voor dienstplichtig militair Buurman staat nu op het Ereveld op de Grebbeberg.

Fort aan de Buurtsteeg

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: geen

Het Fort aan de Buursteeg is één van de grootste en belangrijkste verdedigingswerken van de Grebbelinie. Het werd in 1786 aangelegd op de plaats waar de Buursteeg en de Slaperdijk elkaar kruisten. Vanwege de omvang van het fort konden er enige honderden militairen bivakkeren binnen de vestingwallen.

Het bood ruimte voor soldaten in de oorlog van 1794-'95 tegen de Fransen, lag in de frontlijn tijdens de meidagen van 1940 en was een Duits steunpunt toen de geallieerden vanuit Ede naderden. In het noordelijk deel van het fort is het Grebbelinie bezoekerscentrum gesitueerd dat vanaf 8 juli 2017 het verhaal vertelt van de bijzondere geschiedenis van de Grebbelinie.

Mobilisatie

In 1939 werden er voorbereidingen getroffen in het kader van de mobilisatie. Op enige afstand van het fort werd een anti-tankgracht gegraven, er kwamen prikkeldraadversperringen, een mijneveld en een zevental kazematten. Het werk was voorts nog versterkt met twee stukken pantserafweergeschut, een 6-Veld kanon en een mortier. Soldaten van het 10e Regiment Infanterie groeven loopgraven door de oude wallen en probeerden er samen een onneembare positie van te maken. Ondanks dat het fort tijdens de gevechten in de meidagen onder vuur kwam te liggen, sneuvelden hier geen soldaten.

Duitse bezetting

Tijdens de Duitse bezetting werd het fort gebruikt door de Hollandse SS, dat het werk gebruikte in het kader van de Pantherstellung. De grote Duitse bunker werd beschilderd met ramen en gordijnen zodat de geallieerden zouden krijgen dat er een Veluws huisje stond.

Grebbelinie bezoekerscentrum

Hier is ook het Grebbelinie bezoekerscentrum. Hier wordt het verhaal verteld van deze waterlinie, die eeuwenlang een rol heeft gespeeld in de landsverdediging. Acht houten soldaten en een ijsvogel bewaken en verbeelden een bijzondere geschiedenis van oorlog en vrede. In het centrum wordt een korte film vertoond over de geschiedenis van de linie en er is een interactieve landschapstafel. Voorts zijn er voorwerpen, een tijdlijn, een loopgraafreconstructie en panelen die de geschiedenis van het gebied verlevendigen. De collectie is in de afgelopen jaren flink gegroeid en aangevuld met nieuwe filmpjes, vitrines en panelen.

Bevrijdingsmonument De Klomp

Plaats: De Klomp
 Aantal slachtoffers: 5
 Datum: 09-05-1945

Je steekt de weg over langs het station Veenendaal-De Klomp, hier op de hoek aan de linkerkant staat een stenen monument dat hier ter ere van 50 jaar bevrijding is geplaatst in 1995. En bedankje aan de eenheden van 49 British Infantry Division Polar Bear Division die De Klomp bevrijdde op 9 mei. De Klomp is daarmee een van de allerlaatste plekken in Nederland geweest die bevrijd werd. Pas op 9 mei werd, na de ontwapening van enkele SS-ers, Veenendaal-De Klomp samen met Veenendaal officieel bevrijdt van de Duitsers, dit dus pas na de officiële capitulatie van 5 mei 1945.

Landmijnen gevaar

Maar met de officiële beëindiging van de oorlog was het gevaar voor de Valleibewoners nog niet geweken. Vooral de opgeslagen munitie en landmijnen betekenden levensgevaarlijke bedreigingen voor de teruggekeerde burgers. In de Betuwe, bij Asschat en in De Klomp werd explosief materiaal in Nederlandse en Duitse Bunkers bewaard, voordat ze op een ander plaats vernietigd konden worden. Vaak waren de betonnen onderkomens niet eens afgesloten, omdat de militairen wel vertrouwd waren met het materiaal en er werd geregeld in en uit gelopen door de ruimers van de mijnen. Zoals gezegd ging het zelfs bij deze specialisten regelmatig mis. Bij Asschat (zie foto rechts het gat waar mijn fiets staat) ontploften er mijnen die naast de grote kazemat lagen opgeslagen. Ze sloegen grote gaten in het beton.

5 jongens komen om

Veel ernstiger was het ongeluk in De Klomp op 18 mei 1945. Er stond bij de spoorlijn, ten zuiden van het viaduct een Duitse bunker van de Pantherstelling. Er waren tankmijnen in opgeslagen en ook deze bunker was niet afgesloten, hoewel de gemeenschap van De Klomp daarop had aangedrongen. Twee 18-jarige jongens uit De Klomp zagen drie jongens uit Veenendaal naar de bunker lopen en wilden ze waarschuwen. Het drietal was met wat steentjes naar de bunker aan het gooien, toen de andere twee aankwamen. Op dat moment sprong de bunker totaal uit elkaar. Geen van de vijf overleefde de explosie. Volgens een broer zouden de drie jongens aan de verstelbare mijnen hebben gedraaid. Voor de nabestaanden in deze kleine gemeenschap deed het er niet toe, wat de oorzaak precies was. Vijf jonge levens waren verwoest, zo kort na de bevrijding.

Monument Harold Frederick Wakeman

Plaats: De Klomp
Aantal slachtoffers: 1
Datum: 05-10-1944

Op deze locatie is op 5 oktober 1944 om 13.00 uur de Canadese piloot Harold Frederick Wakeman van het 197 squadron van de Royal Canadian Air Force neergestort met zijn Hawker Typhoon IB JR366. Sinds 2020 is hier een monument geplaatst die is onthuld door een van zijn broers die zelf 4 was toen zijn oudere broer overleed. Harold ligt begraven op de Algemene Begraafplaats in Veenendaal.

Een fout van zijn collega

Een fout van een collega-piloot kostte hem het leven. De Canadese piloot Harold Frederick Wakeman was pas 22 toen hij met zijn vliegtuig neerstortte bij station Veenendaal-De Klomp. Net op Gelders grondgebied.

Het was een tragisch ongeluk, Harold liet zijn bom vallen boven een Duitse trein waarvan ze dachten dat die vol zat met munitie. Een collega-vlieger die boven hem vloog liet zijn bom ook vallen, maar net op het verkeerde moment. De bom kwam op de staart van het vliegtuig van Wakeman terecht. 'Wat het nog pijnlijker maakt, is dat het achteraf een lege trein bleek te zijn.

Boerderij Wester Wetering

Plaats: Ede
Aantal slachtoffers: geen

Als je over het fietspad langs de Rijksweg naar Ede rijdt passeer je na een paar honderd meter een boerderij waar vooraan een informatiebordje staat.

In de meidagen van 1940

Al in de avond van 10 mei 1940 valt Ede in Duitse handen en wordt bij De Klomp fel gestreden. Hierbij brandt de boerderij Wester Wetering af. Dankzij 'Bureau Wederopbouw Boerderijen' kan het gezin Jochemsen weer vrij snel terug naar hun boerderij.

Aart Melis Jochemsen gaat bij het verzet en gebruikt de schuilnaam 'Max 1'. Op zijn boerderij verblijven regelmatig onderduikers. Boerderij Wester Wetering wordt het hoofdkwartier van het Edese verzet. Hier vinden besprekingen plaats, worden documenten vervalst en wapens opgeslagen

Abraham du Bois

Vorbereidingen ontsnappingsoperatie Pegasus II 1944

In de nacht van 16 op 17 oktober 1944 wordt tussen Voorthuizen en Stroe de Nederlandse geheim agent luitenant Abraham Du Bois gedropt. De dropping op 16 oktober 1944 was geregeld door Dirk Last, schuilnaam "Zwarte Kees". Boven bezet gebied werden Abraham du Bois en Raymond Holvoet bij Garderen (Boeschoten) gedropt. Door de landing werd de zender van Holvoet dusdanig beschadigd dat deze onbruikbaar was geworden. Holvoet bleef daarom in Garderen en du Bois vertrok naar Ede waar hij zijn intrek nam in boerderij de "Wester Wetering". Du Bois had als opdracht de achtergebleven parachutisten van de 1e Britse luchtlandingsdivisie bijeen te brengen en hun terugkeer achter de eigen linies voor te bereiden. Begin november had du Bois zijn opdrachten uitgevoerd en wachtte hij met de verzamelde airborne's op het begin van de tweede grote operatie "Pegasus II". Hij werkte hierbij zeer nauw samen met kapitein Gilbert Sadi Kirschen, welke gedropt was op 15 september 1944 met Moyse, Pietquin en Regner, allen belgen van een SAS-team. Du Bois moest veel werk verzetten voor de operatie "Pegasus II", welke operatie overigens uitliep op een mislukking.

Schuilnaam 'Martien'

Op 20 oktober vestigt Du Bois zich op deze boerderij onder de schuilnaam 'Martien'. Hij vindt het te druk op de Wester Wetering en het verzetshoofdkwartier wordt verplaatst naar de boerderij van Thomassen aan de Nieuwe Steeg. Op de Wester Wetering legt Du Bois zich nu toe op de organisatie van de ontsnappingsoperatie Pegasus II (hier komen we later op de route nog langs). Deze gaat op 16 november 1944 van start, maar komt in de nacht van 17 op 18 november tragisch ten einde. De Sicherheitsdienst (SD) heeft ondertussen in Putten een belangrijke verzetsman gearresteerd en krijgt ook informatie over het Edese verzet. Op 18 november gaan ze daarom naar de Nieuwe Steeg. Een aantal verzetsmensen wordt gevangengenomen en de boerderij wordt door de Duitsers in brand gestoken. Hierdoor gealarmeerd verlaat

Jochemsen zijn boerderij. Twee knechts houden de boerderij draaiend.

Luitenant Du Bois opgepakt

Op 3 december 1944 ontmoette du Bois Kapitein Kirschen (Captain King) in een bos om over de mislukte operatie "Pegasus" te praten. Terloops bracht du Bois ter sprake, dat hij in contact stond met een hoge officier van de SD, die eventueel bereid zou zijn Raymond Holvoet voor een behoorlijk bedrag als krijgsgevangene te behandelen en niet als geheim agent. Kirschen waarschuwde hem voor de mogelijkheid met een provocateur te doen te hebben en infomeerde bij zijn hoofdkwartier in Londen hoe zij erover dachten. Op 4 december volgde er een dringend telegram van de brigade: "Laat "Ham" (Codenaam voor du Bois) onmiddellijk zijn besprekingen betreffende "Bacon" (codenaam voor Holvoet) stopzetten. Hij stelt zich persoonlijk aan gevaar bloot. Helaas kwam deze boodschap te laat, omdat du Bois even daarvoor was gearresteerd.

Twee kogels in zijn enkel

Twee mannen kwamen bij de boerderij Wester Wetering naar 'Martien'. Ze hebben belangrijke informatie. Een valstrik? De volgende dag zijn ze terug. Du Bois komt tevoorschijn en wordt direct gearresteerd. Vluchten lukte niet meer, luitenant Du Bois werd door twee kogels in zijn rechterenkel geraakt. Bij een vorige actie was hij gewond geraakt aan zijn been, zodat die in de lengte werd gezet, als gevolg hiervan kon hij niet hard meer lopen. Het werd het begin van een lange lijdensweg voor Bram du Bois. Bij zijn verwonding, die maar niet wilde genezen, kreeg hij ook nog een ernstige longaandoening. Aangezien hij ook nog als vluchtgevaarlijk te boek stond, kreeg hij van de Duitsers niet de meest zachtzinnige behandelingen. Er zijn pogingen gedaan om hem vrij te kopen, maar het mocht niet baten.

Boven: Boerderij de Wester Wetering in 1940

Onder: Hoofdkwartier van de SD: de Wormshoef in Lunteren

Gefusileerd bij de Woeste Hoeve

Iedereen wordt naar de Wormshoef in Lunteren gebracht, het hoofdkwartier van de SD in de gemeente Ede. Na een gevangenschap in Lunteren, Velp en tenslotte in de Kruisberg in Doetinchem werd hij op 8 maart 1945 naar "De Woeste Hoeve" bij Apeldoorn gebracht (hier komen we later op de 200-km-route langs). Daar werd hij, samen met 117 andere Nederlanders doodgeschoten als wraak voor een aanslag van het verzet op de SS- Obergruppenführer en General der Waffen-SS und der Polizei Hans Rauter.

Boerderij Wester Wetering wordt op oudejaarsdag 1944 als waarschuwing aan het verzet opnieuw in brand gestoken. Na de bevrijding wordt de boerderij voor de tweede keer herbouwd.

Luitenant Rowe Brug

Plaats:	Renswoude
Aantal slachtoffers:	7
Datum	17 april 1945

Je steekt net voordat je Renswoude inrijdt met een brug de Lunterse Beek over. Deze brug is vernoemd naar Luitenant Rowe, het bord aan de overzijde (links) verteld meer over de gebeurtenissen in april 1945.

Verkenningsspatrouille geallieerden

Op dinsdag 17 april 1945 reed een verkenningsspatrouille van de geallieerden terug naar Renswoude. De brug was prima in orde, alles leek rustig en men dacht al bevrijd te zijn. De volgende dag kwam hier echter verandering in en de Duitse en Nederlandse SS bezetten het dorp. Als reactie hierop werd het dorp beschoten door de geallieerden met artillerie.

Aanval van de geallieerden

Een week later volgde een aanval door geallieerden, de Duitsers hadden de brug al opgeblazen en groeven zich in aan de zuidkant van het water. Canadese tanks die vanuit Barneveld kwamen waren al gewaarschuwd en werden door het verzet omgeleid naar de Dennen. Daar werd al snel de brug aan de Utrechtseweg veroverd waarna men doorkon richting Renswoude. De Genie troepen wilde een noodbrug aanleggen, echter werd dit door de Duitse en Nederlandse SS met antitankwapens en machinegeschut verhinderd. Een tweede groeps tanks kon via een omweg de Duitsers in de rug aanvallen en met succes! Hierna kon er een Bailey brug aangelegd worden. Luitenant Ken Robertson werd gedood en ook 4 andere militairen sneuvelden bij deze strijd. Door zijn kameraden werd deze brug als "Ken Bridge" gedoopt.

The battle of Renswoude

Op 25 april volgde de tegenaanval. De bevolking was op bevel van de Engelsen al geëvacueerd aangezien deze tegenaanval werd verwacht. Hierna kwam het Leicestershire Regiment (onderdeel van de Polar Bears) van Luitenant N.C.W. Rowe onder zwaars Duits artillerievuur te liggen, ook wel "The Battle of Renswoude" genoemd. Op 26 april, tijdens een wapenstilstand, is Luitenant N.C.W. Rowe bij Dennen door Duits granaatvuur om het leven gekomen. Ter nagedachtenis aan Luitenant Rowe werd zijn naam aan deze brug verbonden. De tegenaanval werd afgeweerd en hierbij werd Renswoude bevrijd, echter duurde het nog wel een week voordat de bevolking terug kon keren naar het zwaar beschadigde dorp. Bij deze strijd zijn de volgende militairen omgekomen:

Leicestershire Regiment:

- Corporal Colin Hendry Guntrip - 23 april 1945
- Private Maurice Lee Holmes - 24 april 1945
- Lance Corporal Raymond Percy Binks - 24 april 1945
- Corporal Sidney Preston - 24 april 1945
- Private Stanley William Ward - 24 april 1945
- Noel Claude Walter Rowe - 26 april 1945

143e Field Regiment Royal Artillery

- Kenneth Craufurd Robertson - 24 april 1945

Verzetsmonument Renswoude

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: 7

Het verzetmonument op de rotonde in Renswoude is opgericht ter nagedachtenis aan zeven plaatselijke verzetsmensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de strijd tegen de bezetter zijn omgekomen.

Het verzet groeit

In 1942 begon in Renswoude het verzet tegen de bezetter te groeien. Het verzet in Renswoude werkte samen met Veenendaal. Er werden veel distributiekantoren overvallen en sabotageacties uitgevoerd. De boerderij 'Groot Overeem' van Sander Lagerweij (geboren op 16 januari 1898) aan de Molenstraat was een schuilplaats voor onderduikers en verzetsstrijders. Verder werden hier ook wapens en munitie verborgen, die begin december 1944 waren gedropt bij 'De Dennen'.

Gerard Lagerweij

Ook Sanders broer, Gerard Lagerweij (geboren op 8 december 1899) was actief in het verzet. Zijn verzetswerk begon kleinschalig met wat eten geven en een paar dagen onderdak bieden aan joden. Later was zijn boerderij 'De Beek' ook een schuilplaats en werden op het erf wapens en ander materiaal opgeslagen. Eind 1944 werd door een ongelukkige samenloop van omstandigheden door de Feldgendarmerie een overval uitgevoerd op de oude hofstede aan de Lunterse beek in Renswoude. Sander Lagerweij was juist op de boerderij van zijn broer toen circa dertig personen het erf omsingelden. Er werd veel belastend materiaal gevonden en tegen de avond werden zeven mensen voor verhoor afgevoerd naar 'Huize Scherpenzeel'. De volgende dag werden op of bij de boerderij nog veertien mensen aangehouden en samen afgevoerd naar de Willem III-kazerne in Apeldoorn. Zeven mensen zijn daarna op transport gesteld naar Neuengamme of

omgeving en nooit terug gekomen. Sander Lagerweij kwam om in Neuengamme op 11 maart 1945. Van Gerard Lagerweij is geen sterfdatum of -plaats bekend.

Willem van Fliert

Willem van Fliert werd geboren op 12 mei 1911. Nadat boerderij 'De Beek' van Gerard Lagerweij door de bezetter was overvallen, stelde Van de Fliert zijn boerderij 'Groot Wagenveld' beschikbaar voor het verzet. Op 7 maart 1945 deed ook hier de Feldgendarmerie een inval. Een verrader had hem aangegeven. Willem van de Fliert, Sander de Kleuver en Henk Hekking werden achter de boerenwagen meegevoerd naar Doorn. Vervolgens werden zij overgeplaatst naar de gevangenis aan de Weteringschans in Amsterdam. Sander en Henk behoorden tot de verzetsgroep Renswoude en hun veroordeling liet niet lang op zich wachten. Vijf dagen na de arrestatie, op 12

maart 1945, werd Willem van de Fliert in het Weteringplantsoen te Amsterdam voor het vuur en doodgeschoten.

Willem Gijsbert van de Fliert

Willem Gijsbert van de Fliert werd geboren op 11 maart 1893. Hij woonde aan de Barneveldsestraat te Renswoude. Hij had in de gemeenteraad gezeten, maar ook in het schoolbestuur van de christelijke school. Naast zijn boerderij had hij een kuikensbroeierij. In het najaar van 1944 werd hij verraden, omdat hij een radio in huis had en omdat in een van zijn kippenhokken onderduikers verbleven. Van de Fliert werd op transport gesteld naar een interneringskamp in Duitsland. Nadat de Amerikanen dit kamp hadden bevrijd, kwam Van de Fliert ziek en uitgeput aan in Borås (Zweden), waar hij nog tot 20 juli 1945 heeft geleefd. De doodsoorzaak was chronische myocarditis, oftewel hartspierweefselontsteking. Dit komt meestal door een virus of bacterie. Na zijn overlijden is zijn lichaam eind juli naar een graf in Lund verplaatst. Later is zijn lichaam naar een eregraf in Oslo verplaatst.

Jan van den Ham

Jan van den Ham werd geboren op 4 mei 1919 aan de Biesbosserweg in Renswoude. Hij woonde en werkte in Jutphaas. Hij was controleur van de Centrale Crisis Controle Dienst (C.C.C.D.). Tijdens de oorlog sloot hij zich aan bij het verzet. In september 1944 wachtte de bezetter hem op toen hij thuis kwam. Van den Ham werd gearresteerd en kwam na een lange reis terecht in Neuengamme. Hier stierf hij op 10 februari 1945.

Cornelis Koetsier

Cornelis Koetsier werd geboren op 21 oktober 1909. Hij was bakker in Renswoude. Ook hij kwam in het verzet terecht. Op 23 januari werd hij gearresteerd en opgesloten in het Huis van Bewaring te Amsterdam. In Het nieuws van den dag van donderdag 24 februari 1944 stond het volgende bericht: 'De veroordeelde Koetsier heeft toegelaten dat in zijn woning wapens gebracht werden om aan leden der bende uitgereikt te worden, die deze dan ook gekregen hebben. Hier kwam ter veroordeling alleen de doodstraf in aanmerking. Het vonnis is op 22 februari 1944 voltrokken.' Kees schreef vanuit de gevangenis in Amsterdam nog enkele brieven aan zijn vrouw en kinderen, zijn moeder, broers en zussen. Hij werd op 22 februari 1944 gefusilleerd in Overveen.

Neergestorte Halifax bommenwerper

Plaats:	Renswoude
Aantal slachtoffers:	7
Datum	22 juni 1944

Een klein inhammetje in een weiland en bijna op het erf van een boerderij kom je een klein stenen monument tegen aan de rechterkant van de weg.

Halifax stort neer op boerderij

In de nacht van 22 op 23 juni 1943 was de viermotorige Engelse Halifax bommenwerper W7930 EY-W op weg naar het Ruhrgebied om deel te nemen aan de luchtstrijd. Het toestel werd aangeschoten door luchtafweergeschut bij Soesterberg. Ten zuidwesten van Renswoude volgde een fataal luchtgevecht met een Duitse nachtjager. De Halifax stortte neer op de boerderij "De Wetering" welke volledig werd verwoest. De zeven bemanningsleden van de Engelse bommenwerper kwamen allen om het leven. De bewoners van de boerderij, de familie Vlastuin, kwamen met de schrik vrij.

De Halifax bommenwerper

De Handley Page Halifax was een bommenwerper ontworpen door de Britse vliegtuigfabrikant Handley Page. In de Tweede Wereldoorlog was het, samen met de Avro Lancaster en de Short Stirling, een van de belangrijkste viermotorige zware bommenwerpers van de Royal Air Force (RAF). Er zijn ongeveer in totaal 6178 exemplaren gebouwd

Bemanning:	7
Bommen:	5897 kg
Boordgeschut:	9x 7,7mm- mitrailleurs
Motor(en):	4x Bristol Hercules XVI (1615 pk elk)
Vliegbereik:	3195 km

Werk aan de Engelaar

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: 1 (later)

Fietsend over de de onverharde groeperkade kom je halverwege een bruggetje over met weer een bord over 'het werk aan de Engelaar'. Een gracht met aarden wallen bij de oversteek van de Lunterse Beek. De Groeperkade zelf is een keerkade of dwarsdijk en is onderdeel van de Grebbelinie. De keerkade werd in 1795 aangelegd, maar dit bleek niet afdoende en werd in 1799 verlengd. De Groeperkade is een rijksmonument en is nog grotendeels intact.

De Engelaar

De Engelaar is een aarden verdedigingswerk aan de Groeperkade uit 1799. Het heeft de vorm van een hoornwerk; een aarden hoofdwal dwars op de kade, met aan weerszijden halve bastions waardoor de mogelijkheid was om vijandelijke troepen van twee zijden onder vuur te nemen. Het had een belangrijke functie in de voorposten van de Grebbelinie. Het deed dienst als accespost op de Groeperkade en beschermde het damsluisje in de Lunterse Beek, dat diende om het voorterrein te inunderen. In de meidagen van 1940 is er hard gevochten om het Werk aan de Engelaar.

De helden van Moquette

In deze verdedigingstelling werd tijdens de invasie in de meidagen zwaar gevochten. In de nacht van 10 mei vielen de Duitsers Nederland binnen. De eerste Duitse gevechtsvliegtuigen vlogen over Nederlands grondgebied. De oorlog was begonnen. Maar er was in deze nacht nog geen vuurbevel gegeven en de soldaten die hier lagen gelegerd onder bevel van Kapitein Moquette werden verrast.

Op 12 mei 1940 viel hier een Duitse verkenningsseenheid aan en volgens op 13 mei het 2e bataljon van het 312e Duitse Regiment. De 64 Nederlandse verdedigers die hier lagen, bewapend met slechts drie mitrailleurs, enkele geweren en granaten hebben lang staande gehouden. De 3.000 aanvallende Duitsers hadden de grootste moeite hen tot overgave te dwingen, maar toen de munitie oprakte werden de Nederlanders gedwongen zich terug te trekken.

Kapitein Moquette

12 mei 1940; Een vrachtwagen met Duitsers

In de middag van 12 mei stopt er een vrachtauto bij het toenmalige hotel De Dennen (nu Restaurant de Dennen, even verderop langs de route). Er stappen Duitse militairen uit die onmiddellijk verdwijnen in het struikgewas. Met een verrekijker zagen de Nederlandse militairen bij het Werk aan de Engelaar hoe de Duitse verkenners boom-tot-boom richting de voorposten van de Grebbelinie slopen. Tegen de avond zaten ze in boerderij De Engelaar (boerderij links verderop langs de groeperkade). De hele nacht werd er over en weer geschoten en werden er patrouilles op uitgestuurd. De Nederlandse artillerie steunde de verdedigers door zowel de boerderij als hotel de Dennen te beschieten met granaten. Slapen konden de militairen die

nacht niet en ook voedsel halen was onmogelijk. De keuken van de militairen bevond zich namelijk in de boerderij. Van groter zorg was het ontbreken van hospitaalsoldaten toen de eerste gewonden vielen. Op 13 mei slaagden de Nederlandse militairen er de gehele dag in om aanvallen af te slaan, tot de munitie oprakte. Nadat de wapens onklaar gemaakt waren wist de helft zich terug te trekken richting de liniedijk. De resterende soldaten werden met commandant Moquette krijgsgevangen gemaakt. Ondanks het vele schieten vielen in de Nederlandse stellingen hier geen dodelijke slachtoffers. Maar op 19 november 1942 werd kapitein H.H. Moquette als verzetsstrijder op 43-jarige leeftijd gefusilleerd te Soesterberg.

Deel van het verslag krijgsverrichtingen over de gebeurtenissen van 13 mei - door Kapitein Moquette

Fusilladeplaats groeperkade

Plaats: Renswoude
Aantal slachtoffers: 5
Datum: 14-11-1944

Op de Groeperkade, tussen restaurant "De Dennen" en verdedigingswerk " De Engelaar ", staat een eenvoudig wit kruis rechts van de weg. Het bordje vermeldt vijf namen van verzetsstrijders, die op deze plaats werden gefusilleerd.

Gebeurtenissen op dinsdag 14 november 1944

Om half een 's middags stopten enkele Duitse legertrucks met daarin vijf verzetsmensen, tien leden van het vuurpeloton en de chauffeurs. Onder veel kabaal gingen de Duitse militairen en de ter dood veroordeelden de dijk op. Na het voorlezen van hun doodvonnis werden zij terechtgesteld. Twee toevallig passerende voorbijgangers, te weten Piet Overeem, bakker en Jan Vermeulen, boekhouder, werden verplicht getuige te zijn van de fusillade. De moeder van Hennie van de Wetering was even een boodschap doen bij Aart van Ginkel die een paar honderd meter verder langs de dijk woonde. Op de terugweg zag zij slapende jongens, althans dat dacht zij een moment. Maar de gruwelijke werkelijkheid drong snel tot haar door. De lichamen zijn langs de weg gelegd ter afschrikking van voorbijgangers.

Na de fusillade stopte een legerwagen bij het gemeentehuis en een hoge officier, waarschijnlijk Herbert Neumeier, die meldde dat er 'funf terroristenwaren erschossen'. Kolenboer Jan Hoogeweg heeft ze in opdracht van veldwachter Teunissen opgehaald en naar de begraafplaats in Renswoude gebracht.

De aanleiding van deze moordpartij

Het verzet had tegenover restaurant De Dennen een ondergronds hol wat zij 'De Put' noemden. Er pasten wel dertig man in. Er zaten mensen van de ondergrondse. Maar ook gestrande piloten konden hier onderdak vinden. In oktober 2014 zijn de laatste resten van dit hol verdwenen, omdat het waterschap de beek weer laat meanderen en de beek juist door de plek is gegraven waar de put lag. Ooggetuige Hennie van de Wetering lag ziek in bed beneden in het kleine kamertje rechts in het restaurant De Dennen en zag als 10 jarige jongen een paar keer wat bezigheden aan de overkant. Hij vertelde dit aan zijn vader. Die zei dat het arbeiders waren.

Op zaterdag 11 november was het zover. Een Duitser van de organisatie 'Todt' kwam langs. Waarschijnlijk wist de ondergrondse dat. Hij werd overvallen, omdat men hem zijn geweer afhandig wilde maken. Ze probeerden hem te verdrinken in een poel langs de weg en sloegen hem met een klomp op zijn hoofd. De Duitser wist zich los te werken en rende langs de dijk naar het zuiden, waar toen een pad liep. De verzetsmensen renden een stuk mee op de dijk tot waar ze hun wapens hadden liggen. Ze grepen die en gaven hem een salvo met een stengun, dat volgens Hennie van de Wetering van 'ratatata' ging. De Duitser viel, maar stond weer op, rende terug richting De Dennen en onderweg kreeg hij nog een salvo te verduren. Hij viel vlak voor De Dennen neer en riep 'hilfe, hilfe', maar bleef gewond liggen. Het was een "gatenkaas" aldus Hennie van de Wetering. Toevallig kwam op dat moment een Rode Kruiswagen langs. De Duitser werd opgelapt en vervoerd naar Utrecht. De Duitsers deden een oproep om de daders te pakken te krijgen, maar zonder resultaat. Naspeuringen om te weten wie de aanslag gepleegd had leverde niets op. Toen werden vijf

“todeskandidaten” uit de gevangenis aan het Wolvenplein te Utrecht gehaald en in Renswoude op 14 november 1944 terechtgesteld.

Andreas Johannes Antonius van Oijen

Andreas was 25 jaar geboren in Den Haag. Zijn beroep was monteur. Andreas was werkzaam in Frankrijk, maar weigerde om daar nog langer voor de vijand te werken. Daarom ging hij terug naar Den Haag en dook onder. Hij werd actief in het verzet, waarvoor hij vervoer regelde van wapens. Hij werd opgepakt op 4 oktober 1944. Hij is op 22 oktober 1945 herbegraven op het ereveld in Loenen nabij Apeldoorn.

Pieter Marinus Oltmans

Piet, 29 jaar, van beroep kantoorbediende, geboren en wonende te Amsterdam, had twee broers, Wouter en Frank. Piet was vrijwilliger als Rode Kruis soldaat en heeft gediend tijdens de mobilisatie. Hij deed tijdens de oorlog illegaal werk, want hij wilde het vaderland dienen. Piet heeft nog getracht over te lopen naar de geallieerde troepen en spioneerde volgens opgave van de Duitsers. Zijn ouders hebben niets meer van hem vernomen sinds hij uit huis vertrok, tot het overlijdensbericht kwam. Hij werd in Renswoude begraven, maar zijn stoffelijk overschot is op 10 september 1945 opgegraven en overgebracht naar het ereveld in Loenen.

Matthijs van Ommeren

Matthijs, 19 jaar is geboren in Zoelen als zoon van de smid, Matthijs stond bekend als een fanatieke knul. Hij had een oudere broer en zuster, was de jongste uit het gezin en leerling aan de MTA te Utrecht. Hij werd in 1942 (op 17-jarige leeftijd) lid van de L.O. (Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers) en werd in 1944 voorzitter van de L.O. afdeling Zoelen. In datzelfde jaar 1944, was hij lid van de Knokploeg en gestationeerd in Maarn, waar hij werd getraind door een Kapitein van het Nederlandse leger. Hij zorgde voor distributiekaarten voor onderduikers en bracht geallieerde piloten uit bezet gebied naar de vrije overkant van de Waal bij Echteld. Matthijs werd gepakt toen hij op zoek was naar een boot in het Sperrgebied bij Varik. Hij vluchtte op de fiets, maar werd gegrepen en zwaar mishandeld. Hij zat gevangen in een arrestantenlokaal achter De Oude School in Zoelen. Vrienden wilden hem bevrijden, maar daar wilde hij niet aan meewerken. Hij was bang dat de Duitsers uit wraak een aantal onschuldige Zoelenaren zouden doodschieten. Hij werkte samen met lotgenoot Fekko Ebbens. Matthijs ligt begraven in Zoelen.

Christiaan Ferdinand Frans Frohn

Frans (schuilnaam Jan van der Zee), 18 jaar en geboren in Antwerpen was student en wilde toetreden tot de Prinses Irene brigade. Hij deed illegaal werk vanaf zijn 16e. In het begin van de oorlog is hij opgepakt in Oostende en is drie keer ontsnapt. Hij was zeer geliefd onder zijn schoolkameraden en een fel tegenstander van de moffen tirannie. Geen onderneming was hem te gewaagd om zijn doel te bereiken. Hij durfde tot in het kamp van de vijand door te dringen om inlichtingen te verkrijgen voor zijn leiders. Op een dag ging hij zelfs verkleed in een Duits uniform richting Duitsland. Zijn broer maakte zich ernstig zorgen over hem. Frans zag het allemaal als een groot avontuur en had volstrekt geen besef van het gevaar wat hij liep. Noch zijn schooltijd op de HBS, noch ernstige raadgevingen konden hem weerhouden. Van wat hij uitvoerde wisten zijn broer en moeder niets af. Bij een poging zwemmend de Waal over te steken dreef hij door de sterke stroming af. Hij werd opgepakt door de Duitsers die in grote getale aanwezig waren. De Duitsers lieten lampen schijnen over het water en ze beantwoordden schoten die vanaf de overkant werden gelost. Frans werd gevangen gezet in een 'houtenbunker' en de volgende dag overgebracht naar Utrecht. Nog geen vijf dagen later werd hij naar Renswoude getransporteerd en het resultaat is bekend. Frans Frohn ligt begraven in Bussum Zuid op de Rooms Katholieke begraafplaats.

Zijn vader is zeer lovend over Veldwachter Teunissen zijn woorden waren: "Hulde, grote hulde en diepe dankbaarheid wil ik wijden aan veldwachter Teunissen, die na een half uur de vijf lichamen weghaalde, hen waste en liet fotograferen".

Fekko Jans Ebbens

Fekko, 32 jaar en geboren te Midwolde was van beroep fruitteler in Zoelen, nabij Tiel. Hij had veel maatschappelijke functies, met name in de fruitteelt en de imkerij. Zijn bedrijf was een voorbeeld van moderne fruitteelt. Tijdens de oorlog werden al voorbereidingen getroffen om 'Den Nederlandsche Landbouw' in nieuwe banen te leiden en Ebbens had hierin een leidende rol. Ebbens was erg actief in het verzet. Hij stelde zijn huis, dat 'De Wildt' genaamd werd, open als doorgangshuis voor geallieerde piloten die vanuit de Veluwe doortrokken naar het bevrijde Land van Maas en Waal. Hij herbergde ook onderduikers, het werd een waar hoofdkwartier van de verzetsbeweging in de Betuwe. Ook vanwege de vele radio- en telefoonverbindingen werd fruitbedrijf De Wildt belangrijk voor het Betuwse verzet. Op zijn grafsteen staat 'door verraad gestorven'. Dit verraad was op aangeven van een Nederlander, genaamd Johannes Dolron, welke zeer slecht bekend stond. Dolron kwam op jeugdige leeftijd in aanraking met de politie, zijn vader was niet veel beter en stond in Gorinchem bekend als 'Lappie'. Dolron kwam om een onderduikadres vragen en heeft twaalf dagen op De Wildt gebivakkeerd. Daarna gaf hij alles door aan zijn Duitse meerderen. Kort daarna kwamen laat op de avond enkele Duitse militairen aan de deur. Zij hadden een opgevouwen landkaart bij zich en zij vroegen de weg. Onder de landkaart hadden ze pistolen. Ebbens verwachtte ander bezoek, een crossing' (piloten over de rivier brengen) en deed daarom de deur open. Ebbens keek niet op van zo'n vraag want hij woonde erg afgelegen. Iedereen werd gevangen genomen, alle afwezigen, zijn vrouw en verzetsmensen uit de Betuwe. De boerderij werd platgebrand. Ebbens nam alle schuld op zich, waardoor de anderen spoedig vrij kwamen. Er is een poging gedaan om hem los te kopen. De Duitsers gingen op de zaak in en vroegen 240.000 gulden. Er werd 100.000 gulden betaald, voor het resterende bedrag werd door de Duitsers een garantieverklaring geëist. Verder kwam het niet, want hij werd gefusilleerd. Fekko is begraven in Renswoude. In 1993 is een straat in Tiel naar F.J. Ebbens vernoemd.

Het vuurpeloton

Het vuurpeloton stond onder leiding van Herbert Neumeier (1901) Hij was vele malen commandant van zo'n vuurpeloton. Zo ook hier in Renswoude. Na de oorlog kwam hij vast te zitten en naar zes jaar kwam hij vrij. Hij beriep zich "Befehl is Befehl" en "als ik het niet had gedaan kreeg ik zelf de kogel". Alle tien namen van het vuurpeloton zijn bekend: Peisert, Mengel, Filbert, Van Nunen, De Wijs, Van d. Zwan, Fröhlich, Havenoth, Tewes en Van Joolen

Het Kruis

De vader van Frans Frohn was kritisch richting burgemeester Max Taets van Amerongen, toen hij in een radio-interview sprak over het eren van onze slachtoffers. Hij zei "Het heeft mij zeer droevig gestemd dat er op de plaats waar vijf geheel aan de zaak onschuldige jongemannen werden neergeschoten, door den burgemeester van Renswoude zelfs geen klein houten kruisje werd aangebracht, terwijl zij met hun leven toch alle inwoners van Renswoude hebben gered". Immers, als deze vijf jongens niet daarvoor beschikbaar waren geweest, zouden inwoners van Renswoude "het lot van Putten hebben ondergaan". Hij schonk voor het plaatsen van een houten kruis 25 gulden.

In 1946 is het eerste kruis gemaakt door Johan Lagerweij en het werd geplaatst aan de oostkant, beneden de Dijk. Je kon er toen met een boog langs fietsen. In de Jaren 80 werd de conditie van het kruis slechter en verdween zelfs helemaal. Voorzitter 'Oud Renswoude' Laansma attendeerde het gemeentebestuur hierop. Geurt Veldhuizen maakte het nieuwe witte kruis en de officiële onthulling vond plaats op 4 mei 1988. De jaarlijkse herdenking van de gevallen vond daar toen eenmalig plaats. Burgemeester Hulst heeft er een krans gelegd en las de gegevens voor over wat toen bekend was.

Restaurant de Dennen

Kort na dit gedenkteken steek je de grote provinciale weg over en rijden we een klein paadje langs Restaurant de Dennen. En plek met veel oorlogshistorie. Als je dit kleine gravelpaadje rechts langs het restaurant inrijdt kom je aan de linkerkant de schuttersputjes (of de restanten hiervan) tegen.

Verzetsmonument Scherpenzeel

Aantal gesneuvelden: 11
Plaats: Scherpenzeel

Het verzetsmonument in Scherpenzeel is opgericht ter nagedachtenis aan elf verzetsmensen die in de strijd tegen de bezetter zijn omgekomen.

De namen van de elf slachtoffers luiden:

Wim van Beek, Hans Blankenberg, Gijsbert van de Burgt, Jan van Ginkel, Jacob Dirk Kraay, Gerard Lagerwij, Cornelis ter Maaten, Cornelis van Steenbergen, Aart van Steenbergen, Joachem van Steenbergen en Pieter Veenendaal.

Wim van Beek

Wim van Beek werd geboren op 11 augustus 1915. Onder schuilnaam 'Nol' nam hij deel aan het landelijke verzet tegen de bezetter. In de zomer van 1944 wilde het verzet voorkomen dat de graanoogst in handen van de bezetter kwam. Vanuit Engeland kwam het bericht dat de dorsmachines tijdelijk onklaar gemaakt moesten worden. In de nacht van 24 op 25 augustus 1944 fietste Van Beek samen met zijn vriend en medeverzetsstrijder Karel van Ginkel met een vracht dorsriemen, gehaald bij Jan Willem van de Brink op de Glindhorst, door het duister naar huis. Maar op de hoek Kolfschoten/Kolfschoterdijk werden zij door twee Nederlanders die in dienst van de bezetter waren (waaronder de Woudenbergse burgemeester De Mony ), aangehouden. Er ontstond een vuurgevecht, waarbij Van Beek om het leven kwam. Van Ginkel raakte gewond, maar wist te ontkomen. Wim van Beek werd begraven op de begraafplaats aan de Glashorst.

Hans Blankenberg

Hans Blankenberg werd geboren op 25 november 1920. Tijdens de oorlog zat hij ondergedoken in Elspeet. Blankenberg verrichtte koeriersdiensten en andere gevaarlijke opdrachten voor het verzet. Zondag 10 september 1944 vertrok Blankenberg per fiets van post drie van de Raad van Verzet aan de Vlieterweg in Woudenberg naar Maarsbergen. Hier had hij 500 voedselbonkaarten opgehaald. Ook was hij in het bezit van een codebericht, toen hij aan de Brinkkanterweg werd aangehouden door twee landwachters. Blankenberg werd overgebracht naar het politiebureau in Scherpenzeel, waar hij door Cornelis Pieter Severijnse aan een zwaar verhoord werd onderworpen. Ondanks de mishandelingen bleef hij zwijgen. Vervolgens werd hij door de Sicherheitsdienst uit Arnhem opgehaald. Even voorbij De Klomp werd hij uit de auto gegooid en met enkele schoten om het leven gebracht. Blankenberg werd begraven in Ederveen. Later is hij met militaire eer herbegraven op de Algemene Begraafplaats te Elspeet.

Gijsbert van de Burgt

Gijsbert van de Burgt werd geboren op 20 februari 1898. Hij was gehuwd met een zuster van verzetsman Gerard Lagerweij en woonde tegenover boerderij 'De Beek' aan de Hopeseweg, toen nog Holleweg. Tijdens de bezetting was zijn boerderij 'Overweg' een toevluchtsoord voor joden en andere onderduikers. Op 16 december 1944 vond een huiszoeking plaats in 'De Beek'. Een dag later werd ook 'Overweg' binnengevallen. Van de Burgt werd gearresteerd en via Apeldoorn en Amersfoort afgevoerd naar een concentratiekamp in Duitsland. Vanuit kamp Amersfoort schreef Van de Burgt een drietal brieven naar huis. Op 2 februari 1945 werd hij naar W bbelin gedeporteerd, een buitenkamp van Neuengamme. Hier overleed hij op 17 maart 1945 aan dysenterie. Een evacu  uit Renkum, de heer Fr  Nieuwenhuizen, werd eveneens bij de inval op de boerderij gearresteerd. Ook hij heeft de oorlog niet overleefd.

Jan van Ginkel

Jan van Ginkel werd geboren op 10 november 1882. Met zijn gezin woonde hij in boerderij 'Klein Sniddeaar' aan de Voskuilerdijk. Tijdens de oorlog was de boerderij een schuilplaats voor onderduikers en evacués. Ook kwamen hier geregeld verzetsmensen, zoals marconist Herman Leus (schuilnaam 'Sjaak') die met zijn zender berichten doorgaf aan Engeland. Berichten over troepenverplaatsingen van de bezetter of over militaire versterkingen die overal in de omgeving werden aangelegd. Soms verzoeken om wapens of plaatsen waar droppings konden worden uitgevoerd. Nadat Herman Leus in Garderen was opgepakt, werd hij door de bezetter gemarteld. Hij bezweek onder de druk en noemde de namen van enkele mensen bij wie hij geseind had. Daarop deed de bezetter op 29 december 1944 een inval in de boerderij van Van Ginkel. Hij werd gearresteerd en op transport gesteld naar Neuengamme, waar hij is overleden. Mevrouw Van Ginkel bleef achter met tien kinderen.

Jacob Dirk Kraay

Jacob Dirk Kraay werd geboren op 11 november 1910. Zijn boerderij 'Nieuw Schaik' lag in het noorden van Scherpenzeel, aan de Veenschoterweg. Hij was ongehuwd, maar woonde en werkte samen met zijn zuster. Al in het begin van de oorlog was hun landelijk gelegen boerderij een schuilplaats voor onderduikers. Ook liet het verzet hier boodschappen achter die door andere lieden weer werden opgehaald en werden via een zender berichten naar Engeland doorgezonden. Jacob Kraay werd op 29 december 1944 opgepakt, nadat marconist Herman Leus ook zijn naam had genoemd. Hij stierf op 28 februari 1945 in het concentratiekamp Neuengamme, twee maanden na zijn arrestatie.

Gerard Lagerweij

Gerard Lagerweij werd geboren op 8 december 1899. Zijn verzetswerk begon kleinschalig met wat eten geven en een paar dagen onderdak bieden aan joden. Later was zijn boerderij 'De Beek' ook een schuilplaats voor andere onderduikers, zoals gestrande geallieerden. Door verzetsmensen werden op het erf wapens of materiaal van een dropping opgeslagen. Eind 1944 werd er door een ongelukkige samenloop van omstandigheden door de Feldgendarmarie een overval uitgevoerd op de oude hofstede aan de Lunterse beek in Renswoude. Sander Lagerweij was juist op de boerderij van zijn broer toen circa dertig lieden het erf omsingelden. Er werd veel belastend materiaal gevonden en tegen de avond werden zeven mensen voor verhoor afgevoerd naar 'Huize Scherpenzeel'. De volgende dag werden op of bij de boerderij nog veertien mensen aangehouden en samen afgevoerd naar de Willem III-kazerne in Apeldoorn. Zeven mensen zijn daarna op transport gesteld naar Neuengamme of omgeving en nooit teruggekomen. Van Gerard Lagerweij is geen sterfdatum of -plaats bekend.

Cornelis ter Maaten

Cornelis ter Maaten werd geboren op 16 april 1899. Hij verschaftte samen met zijn vrouw onderdak aan joden en andere onderduikers. Vanuit hun boerderij aan de Voskuilerweg werden door marconist Herman Leus berichten doorgeseind naar Engeland. Nadat deze verzetsman was gearresteerd, stond er op 29 december 1944 opeens een overvalwagen op het erf en werd Kees ter Maaten weggevoerd naar de Willem III-kazerne. Op 8 januari 1945 werd zijn vrouw Klaasje ter Maaten-Meerveld ook opgepakt en naar de kazerne gebracht. Daar werd het echtpaar aan een zwaar verhoor onderworpen, maar ze bleven zwijgen. Op 24 februari 1945 werd mevrouw Ter Maaten weer vrijgelaten en kwam ze lopend vanuit Apeldoorn naar Barneveld, vanwaar ze met een fiets naar huis werd gebracht. Kees ter Maaten stierf in maart 1945 door ontbering en uitputting in Neuengamme.

Familie Van Steenberg

De familie Van Steenberghe was heel bekend in de omgeving door de maatschappelijke en kerkelijke functies die vader Jan van Steenberghe bekleedde. De kinderen traden in het voetspoor van hun ouders en bekleedden bestuursfuncties in jeugdverenigingen. De oudste zoon, Cornelis, werd geboren op 23 oktober 1918, Aart op 22 november 1919 en Joachem op 28 december 1923. Hun boerderij 'Davelaar' lag ver in het achterland van Woudenberg aan een oud modderig karrenspoor en werd daarom gezien als een relatief veilige plaats voor verzetsactiviteiten. Van hieruit werden via een illegale zender berichten naar Engeland doorgegeven. Nadat de marconist Herman Leus was opgepakt, noemde hij na te zijn gemarteld ook de naam van Van Steenberghe. De bezetter verscheen op woensdag 3 januari 1945 op het erf en arresteerde de broers Cornelis, Aart en Joachem en hun zwager Florus Oskam. Vader Van Steenberghe was niet thuis. De vier mannen werden afgevoerd naar de Willem III-kazerne in Apeldoorn. Via Amersfoort kwamen zij terecht in Neuengamme. Cornelis is hier omgekomen. Aart en Joachim van Steenberghe en Florus Oskam zijn vanuit Neuengamme op transport gesteld naar het buitenkamp Wöbbelin waar Aart van Steenberghe is gestorven op 08-03-1945, Joachim op 19-03-1945 en Florus Oskam op 27-03-1945.

Pieter Veenendaal

Pieter Veenendaal was landbouwer en veehouder. Zijn boerderij stond in de noordhoek van Scherpenzeel, vlak onder de Glindhorst. In het verzet stond Veenendaal bekend als 'Bart'. Hij was contactman tussen de landelijke organisatie en de lokale verzetsgroep. Op 15 december 1944 werd zijn boerderij overvallen door de Feldgendarmee. Veenendaal was het slachtoffer van verraad, doordat een evacu e in een goed blaadje wilde komen bij een Duitse militair. Tijdens de huiszoeking op de hofstede vluchtten twee onderduikers weg. Een van hen (Hermanus Lammers GJzn. uit Amersfoort) werd neergeschoten, terwijl de andere (H. Lammers Bzn.) werd gearresteerd en later in een concentratiekamp stierf. Op de boerderij werden enkele wapens en een walkietalkie gevonden. De verzetsman werd gearresteerd en op transport gezet naar Neuengamme, waar hij is omgekomen. Vermoedelijk stierf hij op 15 februari 1945. Zijn vrouw bleef met twee kinderen achter.

Kazematten Grebbelinie langs het Jaagpad

Aantal gesneuvelden: onbekend
Plaats: Scherpenzeel

Hoeveel kazematten tel jij als je over het jaagpad langs het valleikanaal fietst?

Bunker of Kazemat?

Nederlandse betonnen beschermingsbouwwerken worden 'kazematten' genoemd, nooit 'bunkers', dat is Duits. Je vind hier een grote Duitse bunker uit de zogenaamde Pantherstelling.

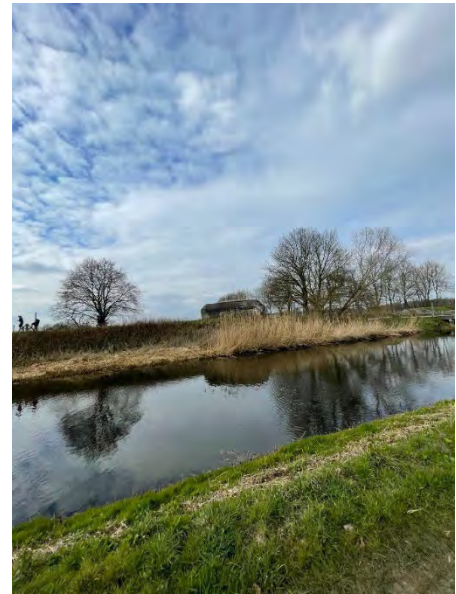
Duitse Pantherstelling

De Duitse Pantherstelling is het verlengde van de West Wall op Nederlands grondgebied en deze verdedigingslinie hebben de Duitsers in 1944 en 1945 aangelegd. Van Veenendaal tot Amersfoort volgde de Pantherstelling het tracé van de Grebbelinie. De lokale bevolking en krijgsgevangenen werden massaal gedwongen om te helpen bij de bouw en aanleg van deze bunkers, begin 1945 zijn er hiervoor zelfs Russische krijgsgevangenen in Nederland geweest om hieraan mee te helpen.

Bezoekerscentrum Grebbelinie

Bezoekerscentrum Grebbelinie in het Vizier

Halverwege het jaagpad vind je het Educatief Centrum Grebbelinie en Hoeve de Beek (Brinkkanterweg 23 (A) in Woudenberg). De Stichting Grebbelinie in het vizier vertelt al meer dan 10 jaar het verhaal van de mobilisatie en meidagen bij Woudenberg en Scherpenzeel. Men begon op de begane grond van de deel van Hoeve de Beek. Na enige tijd besloot men de expositie te verplaatsen naar de zolder en het materiaal kwam nogmaals in beweging toen de schuur ernaast als infocentrum werd ingericht.

Monument Asschatterkade

Aantal gesneuvelden: 4
Plaats: Leusden
Datum: 27-04-1945

Let op: dit pad is eigenlijk niet bedoelt voor fietsers! Maar de historie is te bijzonder om niet langs ter gaan....

Het monument aan de Asschatterkade in Leusden is opgericht ter nagedachtenis aan de vier medeburgers die hier op 27 april 1945 door de bezetter zijn gefusilleerd.

De namen van de vier slachtoffers luiden:

- Lambertus Antonius Herder
- Nicolaas Hubertus van der Salm
- Johannes Wessels
- Pieter Wessels

In april 1945 waren de Canadezen in aantocht. Om het schootsveld uit te breiden ontruimde de bezetter de boerderijen van de families Van der Salm en Van Eyden. De boerengezinnen trokken in bij de familie Herder, die de derde boerderij op Hagenau bewoonde. De familie Van Eyden vertrok een paar dagen later naar Barneveld, dat al door de Canadezen bevrijd was.

De opmars van de geallieerden werd vertraagd door de op handen zijnde onderhandelingen te Achterveld. Op 27 april 1945, rond een uur of vier in de middag eiste de bezetter de onmiddellijke ontruiming van de boerderij van Herder, omdat werd vermoed dat er vanuit deze hoeve geschoten werd. De boerderij werd in brand gestoken. Onder begeleiding van Duitse soldaten verlieten zeventien mensen, waaronder veel kinderen, de boerderij. Ze mochten een paard en wagen meenemen om wat goederen te vervoeren. Ongeveer 75 meter voorbij de doorgang door de Asschatterkade moest de groep stil blijven staan. Vier mannen werden uit de groep gehaald en moesten achterblijven.

Drikus Middelaar moest van de bezetter verder rijden. Mevrouw Wessels werd door een ander lid van de groep voortgeduwd in haar invalidewagen. Toen ze op de Asschatterweg aankwamen, hoorden ze plots schoten. Men kreeg een bang vermoeden en besloot paard en wagen bij het huis van Brouwer achter te laten, omdat men daarmee niet over de noodbrug van het Valleikanaal kon. Tijdens het uitspannen van het paard schoot de bezetter vanuit het huis van Brouwer het paard dood. Over de noodbrug gingen ze richting Hamersveld. Daar splitste de groep zich. Familie Van der Salm kon via de boerderij van Vrijhoef die avond de pastorie van de R.K. kerk bereiken. Ze werden bij familie ondergebracht. Mevrouw Herder met haar kind, mevrouw Wessels en Drikus Middelaar werden die nacht met paard en wagen door Duitse soldaten voor verhoor naar Amersfoort overgebracht. Toen de wagen in de binnenstad van Amersfoort kantelde, is mevrouw Wessels ernstig gewond geraakt. Zij werd overgebracht naar het Sint-Elisabeth Ziekenhuis, waar zij op 6 mei 1945 overleed. Het verhoor van Drikus Middelaar en mevrouw Herder leverde niets op. Zij mochten naar Hamersveld terugkeren.

Op 11 mei 1945 werden de stoffelijke overschotten van de vier gefusilleerde mannen begraven op de R.K. begraafplaats in Hamersveld. Daar werd ook het lichaam van mevrouw J.B. Wessels-IJselendoorn ter ruste gelegd.

Aschatterkade

Aantal gesneuvelden: 4
Plaats: Leusden

De Asschatterkeerkade in Leusden is één van de oudere nog bestaande elementen van de Grebbelinie. Het stamt uit 1745 en is met zijn 2500 meter één van de langste keerkades van de Grebbelinie. De Asschatterkade is een voorbeeld van een komkering van een waterlinie annex verdedigingswal. Hij diende als komkering tussen de 5e of Asschatterkom en de 6e of Voetpadkom Het Voorwerk op de Asschatterkeerkade uit 1799 ligt ten oosten van Leusden aan de rand van een inundatievlakte. Maar er zijn ook elementen uit de recente geschiedenis te vinden. De negen zichtbare mitrailleurkazematten bijvoorbeeld, die tijdens de mobilisatie van 1939-1940 zijn gebouwd. Er ligt ook een unieke betonnen tankversperring uit die tijd. Vergeefs hebben de Duitsers hier in de meidagen van 1940 geprobeerd de Valleistelling te doorbreken.

Duitsers gestuit

Nergens anders in de Grebbelinie waren dan ook kazematten gebouwd op een keerkade. Met deze kazematten kon de Asschatterweg worden afgesloten en flankerend vuur worden afgegeven op het terrein ten zuiden van de kade. Mijnevelden sloten het noordelijk deel af, terwijl een aantal kazematten tevens een schootsveld naar het noorden hadden.

Doorgedrongen tegenstanders konden halverwege worden gestuit door een lichte mitrailleur in een vergroot stekelvarken (S7 kazemat). Tanks zouden worden geweerd met een antitankversperring, gesteund door de inundaties aan weerszijden. De kade zelf bood de ruimte voor een verbindingloopgraaf, met schuilnissen en posities voor geweschutters.

Rond de kade werd in de meidagen van 1940 hevige strijd geleverd, waardoor de Duitse opmars op deze plaats gestuit werd. De militairen in het voorwerk kregen te horen dat men zich hardnekkig moest verdedigen. De kazematten van het voorwerk onder vuur te liggen, toen Duitse troepen bezit namen van de molen van Groot Zandbrink. Een Nederlandse patrouille slaagde er 13 mei in om aan die beschietingen een einde te maken, door de molen in brand te steken. Voorts verleende de Nederlandse artillerie steun aan de voorposten. Hoewel het vuur zuiver lag, was de steun te kort van duur. In de nacht van 13 op 14 mei trok de bezetting zich terug op de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Museumbunker Langesteeg

Aantal gesneuvelden: onbekend

Plaats: Leusden

De museumbunker

De museumbunker aan de Langesteeg in Leusden is een Duitse bunker die in 1944-1945 werd gebouwd. Het Duitse leger gebruikte de Grebbelinie om de oprukkende geallieerden tegen te houden. Eind 2014 is de bunker als klein museum ingericht. De museumbunker zelf is een eenvoudig betonnen bouwwerk met twee meter dikke muren, een schietgat en een deur. Met een binnenruimte van 6 bij 3,5 meter en een hoogte van 2,30 meter uitstekend geschikt om een klein museum in te richten. Aan de hand van informatiepanelen wordt de bezoeker meegenomen in de oorlogsgeschiedenis van deze strategische plek die de Duitse verdedigingslijn diende.

Vliegersmonument Short Stirling R9197

Aantal gesneuvelden: 8
 Plaats: Woudenberg
 Datum: 03-02-1943

Monument ter nagedachtenis aan het neerstorten van Short Stirling Mk I R9197 BU-V van No. 214 (Federated Malay States) Squadron

Laatste vlucht van Hauptmann Knacke

Zeven bemanningsleden kwamen bij de crash van het Short Stirling gevechtsvliegtuig om het leven. De achtste overleed korte tijd later aan zijn verwondingen. Het toestel werd neergeschoten door Hauptmann Reinhold Knacke en zijn navigator Feldwebel Kurt Bundrock, opgestegen vanaf Gilze-Rijen, in hun Messerschmitt Bf 110F-4 'G9+DK'. Tijdens het luchtgevecht werd ook de Messerschmitt neergeschoten. Het toestel stortte verderop neer; 3 kilometer ten oosten in Achterveld, waarbij Hauptmann Knacke om het leven kwam. Kurt Bundrock slaagde erin om op tijd via zijn parachute te ontsnappen aan het neerstortende vliegtuig. Het moet een van de schutters Arley Henry Thiessen (*staartschutter*) of Daniel O'Neill (rugkoepelschutter) aan boord van deze Stirling zijn geweest die het toestel van Hauptmann Reinhard Knacke heeft geraakt en daarmee een einde bracht aan zijn zegerEEKS in het Nederlandse luchtruim.

Ter nagedachtenis aan:

- Denis Hedley Smith (22), UK piloot
- Derek Gordon de Garis (20) UK co-piloot
- Ronald Frank Evans (26) UK boordwerktuigkundige
- John Irven MacKenzie (26) CDN navigator
- William McKenzie Murdoch (21) CDN waarnemer/bommenrichter
- William Obediah Powell (22) CDN marconist/luchtschutter
- Daniel O'Neill (22) CDN rugkoepelschutter
- Arley Henry Thiessen (23) CDN staartschutter

Vliegersmonument Hawker Typhoon JR248

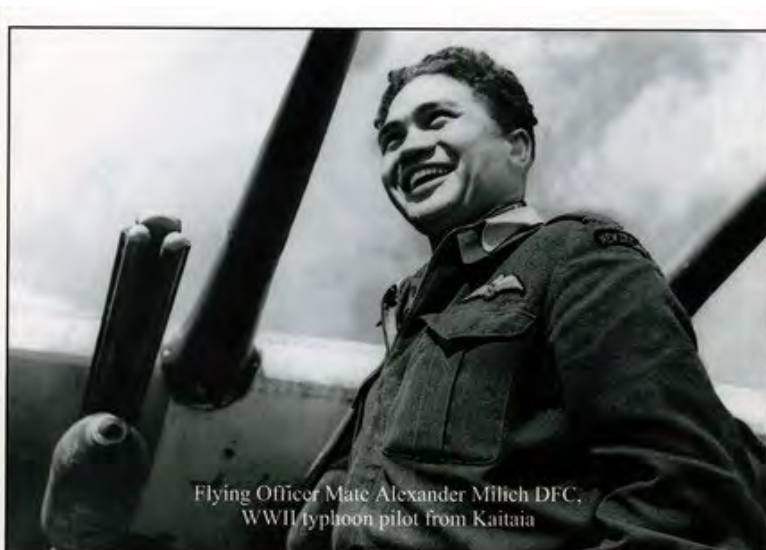
Plaats: Woudenberg
 Aantal slachtoffers: 1
 Datum: 08-12-1944

Het vliegersmonument in Woudenberg herinnert aan Mate Alexander Milich, de vliegenier die omkwam bij de crash van het vliegtuig Hawker Typhoon Mk IB JR248 TP-P op 8 december 1944.

Wie was Alexander Milich?

Mate Alexander Milich werd op 10 april 1921 geboren als zoon van Kleme Milich en Nesta Hita in Auckland, Nieuw-Zeeland. Hij ging in dienst en werd piloot bij het 198ste Squadron van de Royal Air Force. Om 09.25 op 8 december 1944 steeg Milich op van vliegbasis Gilze-Rijen in een bommenwerper. Het doelwit was Kasteel Stoutenburg, een hoofdkwartier van de bezetter. Tijdens de vlucht kreeg het toestel motorproblemen en werd het neergeschoten door Duits luchtafweergeschut, ter hoogte van het voormalige baanwachtershuis nr. 42 bij de spoorbrug in de Spoorlijn Amersfoort-Kesteren. Bij de crash kwam de 23-jarige Mate Alexander Milich om het leven. Milich is begraven in graf 179 van Algemene Begraafplaats Woudenberg.

Flying Officer Mate Alexander Milich DFC,
 WWII typhoon pilot from Kaitiaki

Kamp Amersfoort

Plaats: Amersfoort
Aantal slachtoffers: 662

Kamp Amersfoort was in de Tweede Wereldoorlog een straf- en doorgangskamp in Leusden aan de zuidrand van Amersfoort. In dit langst operationele concentratiekamp van Nederland heerste een mensonterend regime van honger, mishandeling, dwangarbeid en executies, waardoor 662 mensen het leven lieten.

Het merendeel van de gevangenen werd vanuit Kamp Amersfoort doorgestuurd naar andere kampen voor dwangarbeid, waarvan velen niet terugkeerden. In totaal hebben circa 47.000 mensen gevangen gezeten in Kamp Amersfoort, waarvan inmiddels van 36.000 de identiteit achterhaald is door onderzoek in binnen- en buitenlandse archieven, transportlijsten, politierapporten, dagboeken en memoires van voormalige gevangenen.

1939-1941: Barakkenkamp Appelweg

Rond garnizoensstad Amersfoort verzezen tijdens de mobilisatie van 1939 verschillende kazerneterreinen: Kamp Zonnebloemstraat, Kamp Bokkeduinen, Kamp Amsvorde, Kamp Waterloo, Kamp Heihuis en Kamp Austerlitz. Aan de zuidrand van de stad Amersfoort verscheen Barakkenkamp Appelweg, waarvan militairen werden ingezet bij de aanleg en verbetering van de Grebbelinie en de verdedigingswerken rond Amersfoort.

1941-1943: Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort (P.D.A.)

Vanaf augustus 1941 deed het kamp voor de Duitse bezetters dienst als Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort (P.D.A.). Onder leiding van kampcommandant Walter Heinrich (1910-?), een jonge SD'er en gemeenteambtenaar, werden in het kamp vanaf 18 augustus 1941 diverse groepen opgesloten. Het betrof verzetsstrijders, ca. 2500 Joden, communisten, gijzelaars, (vermeende) criminelen zoals zwarthandelaren, 273 Amerikaanse staatsburgers, ca. 123 Jehova's Getuigen en 100 Sovjet-krijgsgevangenen.

Sovjet-krijgsgevangenen in het kamp in 1941

Bij binnenkomst in het P.D.A. werden de persoonlijke bezittingen van de gevangenen afgenomen, werden zij kaalgeknipt, kregen ze een nummer toegekend en werden voorzien van kampkleren: een oud uniform en houten klompen. De reden voor de opsluiting was zichtbaar door een gekleurd teken op het uniform. Joodse gevangenen droegen anders dan de andere gevangenen in het kamp een zogenoemd 'zebrapak'. Er werden 100 Sovjet-krijgsgevangenen, voornamelijk uit het Centraal-Aziatische Oezbekistan, naar het kamp gehaald om te laten zien hoe 'inferieur' deze communistische Untermenschen wel niet waren. De Joodse en Sovjet-krijgsgevangenen werden door de kampleiding extra slecht behandeld.

Sovjet-krijgsgevangenen in het kamp in 1941

Kampgevangenen tijdens graafwerkzaamheden voor de schietbaan (1943)

De gevangenen werden in verschillende werkgroepen ingedeeld, de zogenoemde Kommandos. De meeste ploegen moesten fysiek zwaar werk verrichten; zo werd de 250 meter lange schietbaan met de hand aangelegd en de grote vuilstortplaats uitgegraven (na december 1943 werd de schietbaan verder verlengd tot 320 meter). In de beruchte 'Rozentuin', een omheinde plek, moesten gevangenen soms dagenlang voor straf in de houding staan. Om de verbouwing en vergroting van Kamp Amersfoort tot Erweitertes Polizeigefängnis Amersfoort mogelijk te maken, werden in 1943 nagenoeg alle gevangenen overgebracht naar Kamp Vught.

Kampgevangenen tijdens graafwerkzaamheden voor de schietbaan (1943)

Monument 29: 16-oktober monument Fussilade Austerlitz

Aantal gesneuvelden:	15
Plaats:	Woudenberg
Datum:	16 oktober 1942

De Fusillade in Austerlitz vond plaats op 16 oktober 1942. Bij de Treekerweg in Austerlitz werden vijftien mannen in twee groepen door de bezetter gefusilleerd en begraven.

Executie van gijzelaars

De executie op 16 oktober 1942 was de tweede executie waarbij gijzelaars uit de Brabantse gijzelaarskampen betrokken waren. De aanleiding voor deze executie was een serie sabotageacties gericht tegen Duitse of Duitsgezinde instellingen in het oosten van Nederland, zonder specifiek militair doel.

Bekendmaking.

's GRAVENHAGE, 16 Oct. Daar er de laatste dagen herhaaidelijk daden van sabotage in het bezette Nederlandsche gebied zijn gepleegd, zijn heden de volgende personen daarvoor als gijzelaars verantwoordelijk vasteld en gefusilleerd:

1. Bannink, Dirk, geb. 22.11.1914 uit Deventer.
2. Gerritsen, Albert Jan, geb. 9.3.1890 uit Deventer.
3. Endeveid, Jan Cornelis, geb. 14.12.1914 uit Apeldoorn.
4. Ewijk, Wilhelmus, geb. 28.4.1900 uit Deventer.
5. Van der Meulen, Daniel, geb. 4.2.1896, uit Deventer.
6. Van Heiningen, Pieter Adrianus, geb. 18.7.1903, uit Amsterdam.
7. Roebbers, Johannes, Hendrikus, geb. 7.9.1886, uit Deventer
8. Van Veen, Jacobus, geb. 26.9.1900, uit Enschede.
9. Kors, Jacobus, geb. 21.5.1909 uit Amsterdam.
10. Ooijevaar Evert, geb. 19.5.1897, uit Amsterdam.
11. Van der Kerkhoff Jacobus, geb. 10.10.1898, uit Zwolle.
12. Haantjes, Jan, geb. 1.9.1886, uit Enschede.
13. Vrind, Heinrich, Wilhelm, geb. 2.6.1913, uit Almelo.
14. IJmker, Aaldert, Jacob, geb. 31.7.1896, uit Den Haag.
15. Van Dam, Hendrik, geb. 26.9.1889, uit Wazeningen.

De Hoehere S.S. en Polizeifuehrer Nord-West,
get. RAUTER,
S.S. Gruppenfuehrer en
Luitenant-Generaal der
Politie.

* De namen van de drie gijzelaars zijn:
J. Haantjes, J. van den Kerkhoff en H.W.L. Vrind.
In de bekendmaking uit 1942 werden enkele namen onjuist of onvolledig vermeld: 4. Wilhelmus van Ewijk, 6. Pieter Adrianus van Heininge, 7. Johannes Hendrikus Eusebius Roebbers, 9. Jacobus Hindrichs Kors, 10. Evert Ooijevaar, 11. Jacobus van den Kerkhoff, 13. Heinrich Wilhelm Lucas Vrind.

De Sicherheitsdienst (SD) had aanwijzingen dat de daders van de sabotageacties gezocht moesten worden in communistische kringen. Tijdens een bijeenkomst met Reichskommissar Seyss-Inquart werd besloten om 15 communistische dan wel socialistische politieke gevangenen, afkomstig uit het oosten van het land, te fusillieren.

Direct na de bevrijding startte de zoektocht naar slachtoffers die in de omgeving van Kamp Amersfoort waren begraven. Karl Peter Berg, voormalig kampcommandant van Kamp Amersfoort, had daarbij aanwijzingen verstrekt over de aanwezigheid van een nog niet gevonden massagraf.

De 15 slachtoffers kregen na identificatie door de familie een waardiger rustplaats en de plek van de executie en van het voormalige massagraf raakte in de vergetelheid. Het zou tot 1992 duren voordat de plek, door inspanning van het bestuur van de Stichting Gijzelaars Beekvliet en Haaren, weer onder de aandacht werd gebracht.

In 1992 verrees op de plek van de executie een eenvoudig monument. Jaarlijks op 16 oktober wordt hier een herdenkingsplechtigheid gehouden. Het monument ligt op het grondgebied van de gemeente Woudenberg, maar vlakbij de Piramide van Austerlitz.

Executiemonument Austerlitz

Aantal gesneuvelden: 3
Plaats: Austerlitz
Datum: 04 mei 1945

Dit monument bevindt zich tussen de Woudenbergseweg en het recreatielaantje. Het is vanaf het recreatielaantje aangegeven.

Het oorlogsmonument in Austerlitz (gemeente Zeist) is opgericht ter nagedachtenis aan de broers Arie en Klaas Schaafsma en Henricus E. Rijnders, die hier op 4 mei 1945 door de bezetter gefusilleerd zijn.

Twee broers en een politiecommissaris

Klaas Schaafsma zat tijdens de bezettingsjaren ondergedoken bij zijn broer Arie, omdat hij weigerde in Duitsland tewerkgesteld te worden. De twee broers zaten in het verzet. Op een dag in april 1945 gingen ze op pad om melk te halen. Op de Prins Alexanderweg in Huis ter Heide liepen ze recht in de armen van de bezetter. Ze werden gevangen gezet in de kelder van Huize Cattenbroeck in Zeist, waar het commando van de Sicherheitsdienst huisde. Vooral Klaas is tijdens de verhoren zwaar mishandeld. In de laatste chaotische oorlogsuren van 4 mei 1945 zijn de broers, samen met de Haagse politiecommissaris Rijnders meegenomen door de vluchtende Duitsers. Bij Austerlitz zijn de drie mannen gefusilleerd.

*Het graf van Arie en Klaas op de Nieuwe Gem.
Begraafplaats te Zeist - vak/rij/nummer C1472*

Op 4 mei 1945 werden op deze plaats door de S.D. gefusilleerd en begraven:

- Arie Schaafsma (1914)
- Klaas Schaafsma (1922)
- Henricus Rijnders (1885)

Nederlands Oorlogsgraf Valkenheide

Aantal gesneuvelden: 1
Plaats: Maarsbergen
Datum: 08-09-1944

Je bent hier op Valkenheide, een kleine buurtschap van Maarsbergen waar wat vroeger een opvoedingsgesticht was. Op het landgoed waar we recht overheen fietsen bevindt zich een kleine begraafplaats waar tevens een oorlogsgraf te vinden is van de directeur uit die tijd: Dirk Noordam

Gesticht Valkenheide

De Tweede Wereldoorlog ging aan Valkenheide niet voorbij. In de eerste oorlogsdagen van mei 1940 bleef Valkenheide nog buiten schot. In augustus werd het gesticht opgeschrikt door enkele verdwaalde bommen. Er was slechts geringe schade en wat schrik. Een groter probleem in die tijd was de plaatsing van honderd nieuwe pupillen. Al die monden moesten gevoed worden in een tijd waar de voedselvoorziening minder gemakkelijk verliep dan in normale tijden. Van de tachtig personeelsleden was er één lid van de NSB. Dat was voor Noordam niet geheel ongevaarlijk, want hij was samen met enkele andere personeelsleden al snel betrokken geraakt bij het ondergrondse verzet.

In 1942 begon de situatie op Valkenheide te verslechteren. Het aantal beschikbare plaatsen was met nog eens 10% verhoogd en door de schaarste was de voeding eenzijdig. Dat leidde tot zwakkere jongeren en allerlei klachten, die zelfs voor enkele jongens tot de dood leidde. De slechte moraal buiten het gesticht drong steeds meer door tot Valkenheide. Een ander probleem was de toenemende aandacht van de Duitsers voor het gesticht. Zo trachtte de SS op Valkenheide jongens te werven voor het leger. Noordam moest zich steeds vaker verantwoorden over de wijze waarop op Valkenheide met de bezetting werd omgegaan. Noordam kreeg als wethouder en loco-burgemeester van Maarn te maken met een NSB-burgemeester en men vertrouwde Noordam niet. Bleek ook uit het feit dat hij op 25 juni 1943 thuis werd opgepakt en verhoord. Noordam werd al snel weer vrijgelaten, maar de boer van Valkenheide werd daarop gearresteerd omdat hij zijn radio niet ingeleverd zou hebben. Het bleven moeilijke maanden, maar Valkenheide bleef gevrijwaard van een NSB'er op de stoel van Noordam.

Toen in september 1944 de geruchten over een op handen zijnde capitulatie toenamen, liep de spanning hoog op. NSB'ers raakten in paniek en gingen zelfs op de vlucht. Die vlucht kwam later bekend te staan als Dolle Dinsdag. De ontwikkelingen maakten dat het verzet besloot om tot actie over te gaan. Noordam had met het verzet afgesproken dat Valkenheide na de Duitse capitulatie gebruikt zou worden als strafkamp voor

NSB'ers. Dat leidde ertoe dat de NSB-burgemeester van Leersum op 5 september werd gearresteerd door enkele verzetsmensen. Het verzet verzocht Noordam om deze NSB'er over te mogen brengen naar Valkenheide. Ook elders waren vooraanstaande NSB'ers gearresteerd. Ondanks dat de Duitsers lucht kregen van deze acties, besloot het verzet de plannen toch door te zetten.

Noordam was nog niet op de hoogte gebracht maar toen hij van alle details op de hoogte gebracht werd hij die avond nog getroffen door een hartaanval. Daarnaast had hij kou gevat waardoor zich een longontsteking ontwikkelde. De 7e september lag Noordam dan ook zwaar ziek te bed. Die dag kreeg hij bezoek van de Sicherheitsdienst (SD) die inmiddels de verzetsleden op het spoor waren die eerder de NSB'ers hadden gearresteerd. Een vrouw van een bekende verzetsstrijder had onder dwang verteld dat de NSB'ers op Valkenheide werden vastgehouden. De Duitsers hadden daarna de NSB'ers snel gevonden en bevrijd. Noordam wist de Duitsers ervan te overtuigen dat hij van niets wist waarop de Duitsers weer vertrokken.

De volgende dag waren de Duitsers echter weer terug. Die hadden waarschijnlijk hun twijfels of ze hadden nadere informatie gekregen. In de ochtend van 8 september 1944 werd al het personeel verzameld in de kerkzaal. Vervolgens drongen ze de directeurswoning binnen en stuurden de familie naar het hoofdgebouw. Noordam zelf, nog zwak door de hartaanval en de longontsteking, werd voor zijn huis in zijn pyjama op een stoel gezet. Hij werd ter plekke doodgeschoten. Terug uit het hoofdgebouw vond een van zijn dochters het lichaam van Noordam in een bloemperk...

Monument 32: Monument Gesneuvelde Militairen Leersum

Aantal gesneuvelden: 11
Plaats: Leersum
Datum: 13-05-1940

Aan je rechterkant langs het fietspad vind je hier in Leersum het 'Monument voor Nederlandse Militairen'. Het monument is opgericht ter nagedachtenis aan elf Nederlandse militairen die op 14 mei 1940 door oorlogshandelingen om het leven zijn gekomen. Na het doorbreken van de Grebbelinie en een mislukte tegenaanval, werden de verdedigers van de Grebbelinie teruggetrokken naar het westen om de 'vesting Holland' te verdedigen. Bij Leersum werd het terugtrekkende 10e Regiment Infanterie ingehaald door oprukkende SS-ers en onder vuur genomen.

Terugtrekking vanaf de Grebbeberg

Generaal Harberts, commandant van de Grebbelinie, gaf op 13 mei opdracht de troepen te laten terugtrekken achter de Hollandse Waterlinie. De troepen bij Veenendaal begaven zich richting Houten, terwijl een deel van hen achterbleef om de terugtocht te dekken en met veel vuren te maskeren. Al deze onderdelen slaagden in hun terugtocht, behalve II-10 R.I., dat bij Leersum tijdens een rustpauze werd ingehaald door SS-pantserwagens en motorrijders.

Toen deze wagens de verscholen troepen passeerden, openden Nederlandse soldaten het vuur. De SS'ers bleken veel sterker, waarop de schutters de vlucht namen. Het treffen kostte 11 Nederlanders het leven en de bataljonscommandant werd gevangen genomen. De soldaten die Houten wel bereikten marcheerden of reden door naar Jutfaas, hun eindbestemming. Dekkinggevend troepen trokken zich terug in de nacht op 14 mei, voor zonsopgang. Een sectie bleef. Een riskante zaak zo bleek de volgende morgen. Na een kortstondige verdediging van een stelling bij de Cuneraweg-Grindweg, waar 2 doden vielen, vluchtte men richting Prattenburg. Bij La Montagne werden ze beschoten met een mitrailleur en namen ze, via de spoorlijn en met achterlating van hun uitrusting en nog eens 4 gesneuvelden, de wijk naar Maarsbergen.

In het gebied tussen Amersfoort en het IJsselmeer was amper een schot gelost. Toch kregen ook deze soldaten het bevel terug te gaan op de Hollandse Waterlinie. Bij Rhenen was de kans op ontdekking van de terugtocht en een achtervolging het grootst. Maar omdat Marechaussees, een groep huzaren en een peloton infanterie de spoorlijn bleven verdedigen, wachtten de Duitsers op versterking en werd de aanval niet doorgezet. Een andere belangrijke meevaller was een dichte grondmist, die de Nederlandse soldaten behoedde voor luchtaanvallen. Ondanks het chaotische karakter van de 'vlucht' bereikten de meeste soldaten veilig de afgesproken locaties.

Weerstand gebroken

's Morgens vroeg is het opperbevel zeer somber; "Het is afgelopen", zegt generaal Winkelman. Later die morgen komen er echter steeds meer gunstige berichten binnen en was er weer sprake van enig Nederlands optimisme. De terugtocht uit de Grebbelinie was wonderwel geslaagd en de troepen waren nauwelijks achtervolgd.

Zo was er nog enige tijd om de verdediging voor te bereiden. Die tijd kon men goed gebruiken, omdat er aan de Hollandse Waterlinie sinds het einde van 1939 weinig meer gewerkt was. Stellingen waren nog niet afgebouwd, kazematten moesten nog gecamoufleerd worden, als ze al bruikbaar waren, inundaties mochten

geen naam hebben. Vooral de noordelijke Grebbelinie-verdedigers waren teleurgesteld toen ze aankwamen. Ze hadden maanden gewerkt aan stellingen, die ze zonder slag of stoot hadden prijsgegeven en bevonden zich opnieuw in een bouwput. Zij zouden wel de meeste tijd krijgen voor het inrichten van de verdediging, want hun achtervolger, de 227e Divisie, had een stevige achterstand opgelopen. Zij moest eerst versperringen ruimen bij Amersfoort. In het zuiden maakte de 207e Divisie echter haast met de aanval op de Hollandse Waterlinie en met name op Utrecht. Als men er in zou slagen deze divisie enige tijd op te houden, was de Vesting Holland nog niet verslagen! De geplande inundaties hadden namelijk een of twee dagen nodig om op peil te komen. Daarna zouden ze een belangrijk obstakel kunnen vormen voor de vijand. Ook in andere delen van de Vesting Holland was de strijd nog niet gestreden. In het noorden was de Duitse aanval vastgelopen, Noord-Rotterdam was in Nederlandse handen en de Stelling Den Helder was nog volledig intact. Terwijl het lot van Brabant onzeker leek, was Zeeland nog onbedreigd. De luchtverdediging was ondanks verliezen paraat. Terwijl het werk aan de stellingen van de Vesting Holland in volle gang zijn vernemen de verdedigers om 17.50 u. het bericht van de capitulatie. Woedend, teleurgesteld en vol onbegrip leverden ze hun wapens in. Van Rotterdam wisten ze nog niets.

Bombardementen op Rotterdam

Op 14 mei 's morgens, om 10.35 uur, kwam het bericht dat de Duitsers overgave van Rotterdam eisten, anders zou volledige vernieling volgen. Hitler wilde de tegenstand in korte tijd breken. Zijn leger was nu al te lang opgehouden in Nederland. Daarom volgde ook geen militaire maatregel in Rotterdam met een precisiebombardement op de Willemsbrug, maar dreigde men met moord op weerloze burgers. Hitler wilde nu de capitulatie van Nederland, dus stegen geen Stuka's op richting Rotterdam, maar Heinkels. Alsof dit niet genoeg was, werden dergelijke dreigementen tevens geuit aan het adres van de andere grote Nederlandse steden; Utrecht, Haarlem, Den Haag en Amsterdam. Naar aanleiding van onderhandelingsproblemen (o.a. een niet-ondertekend document) werd het ultimatum uitgesteld. Een deel van de bommenwerpers was toen helaas net opgestegen. Deze twee eskaders naderden 13.25 u. Rotterdam. Rode seinkogels werden afgeschoten om de vliegtuigen van het bombardement af te brengen en een eskader boog af. Het andere bombardeerde echter de afgesproken doelen in het centrum van de havenstad. Hevige branden deden de rest. Honderden burgers kwamen om, 80.000 mensen werden dakloos. Tien minuten voor vier capituleerde Rotterdam. Kolonel Scharroo, bevelhebber van de stad, besliste dit zelfstandig. Winkelman werd hierover geïnformeerd en accepteerde de overgave, maar begon meteen aan een nieuw pantserfront rond Den Haag. Dan arriveert een Duitse parlementair bij een fort voor Utrecht en worden pamfletten uitgeworpen boven die stad met de mededeling dat totale vernietiging dreigde, als het Nederlandse leger niet zou capituleren. Als onze legerleiding dan de mondelinge berichten over de dreigende vernietiging van Den Haag, Amsterdam en Haarlem verneemt, besluit men tot overgave. Omdat in Zeeland nog Franse troepen lagen, gold de capitulatie niet voor deze provincie. De strijd duurde hier nog tot 19 mei, maar de overgave van Walcheren kwam te laat om het artilleriebombardement op Middelburg op 17 mei te voorkomen.

Een Zinloze strijd?

Het Nederlandse leger heeft tijdens de meidagen slechts 5 dagen strijd kunnen leveren tegen de oppermachtige vijand. Deze dagen zijn in vergelijking met andere landen zeer bloedig geweest. Meer dan tweeduizend (2330) Nederlandse soldaten verloren het leven, 2700 raakten ernstig gewond, waarvan 850 invalide bleven.

Minstens zo opvallend is het aantal burgerslachtoffers; 2559! Terwijl oorlogen tot en met de 1e W.O. werden gestreden op het slagveld, moesten nu ook burgers de hoogste tol betalen voor het oorlogsgeweld. Achteraf kan men proberen te beoordelen of een en ander was te voorkomen, er zijn artikelen en boeken te over waarin wordt beweerd dat Nederland zijn soldaten beter had moeten bewapenen, eerder en meer wapens had moeten aanschaffen, de bevelvoering had anders gemoeten, soldaten waren niet voor hun taak berekend en zo twijfelt men verder of de strijd op deze wijze niet zinloos was.

Nederland is een klein land. Toen de dreiging zichtbaar werd in de jaren dertig, mocht men van diplomatiek Nederland niet veel meer verwachten, dan de voorzichtige toenaderingspogingen bij de geallieerden. Dat deze hulp uiteindelijk teleurstelde, mag ook geen wonder heten. Engeland en Frankrijk waren in 1940 geen gelijkwaardige tegenstanders van het Duitse rijk. Met een omvangrijke hulpactie hadden ze hun eigen posities gevaarlijk verzwakt. Zelfs de beperkte hulp liep bijna uit op een ramp, toen duizenden troepen op wonderbaarlijke wijze uit de 'val' Duinkerken ontsnapten.

Met de wapenleveranties hadden we de pech, dat Duitsland onze grootste handelspartner was. In de periode dat de economie wat opleefde, aan het einde van de jaren dertig, konden we ons wapenorders veroorloven. Maar Nederland had nauwelijks eigen wapenindustrie en de internationale vraag was groter dan het aanbod.

De bezettingsjaren leerden ons land, dat de strijd tegen het onrecht gestreden moest worden. In de meidagen is dat, hoe wanhopig ook, op bewonderenswaardige wijze gedaan...

OPDAT WIJ NIET VERGETEN.